

Populizam Stjepana Radića

Žigić, Tin

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:067640>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-01**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

Tin Žigić

POPULIZAM STJEPANA RADIĆA

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2023.

Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Diplomski studij novinarstva

POPULIZAM STJEPANA RADIĆA
DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr.sc., Stevo Đurašković

Student: Tin Žigić

Zagreb

kolovoz, 2023

Izjavljujem da sam diplomski rad (Populizam Stjepana Radića) , koji sam predao na ocjenu mentoru (izv. prof. dr.sc., Stevo Đurašković) , napisao samostalno i da je u potpunosti riječ o mojem autorskom radu. Također, izjavljujem da dotični rad nije objavljen ni korišten u svrhe ispunjenja nastavnih obaveza na ovom ili nekom drugom učilištu, te da na temelju njega nisam stekao/la ECTS- bodove.

Nadalje, izjavljujem da sam u radu poštivao/la etička pravila znanstvenog i akademskog rada, a posebno članke 16-19. Etičkoga kodeksa Sveučilišta u Zagrebu.

Tin Žigić

Sadržaj:

1. Uvod.....	2
2. Terminologija i podjele unutar teorijskog okvira populizma.....	2
3. Radićeva mladost i politički uzori	7
3.1. Politička situacija u Hrvatskoj krajem 19.stoljeća	7
3.2. Radićeva mladost i obrazovanje	8
3.3 Razvoj prvih političkih ideja.....	9
3.4 Radićevo viđenje seljaštva	10
3.5 Radićevi politički uzori.....	12
3.6 Izvori Radićevog masovnog pokreta i antisemitizma	14
4. Osnivanje HPSS-a.....	15
4.1 Prve ideje HPSS-a.....	17
5. Politika nakon 1918.	20
5.1. Ustav Neutralne Seljačke Republike Hrvatske	22
5.2. Nastanak masovnog pokreta	24
5.3. Radić kao dio vladajuće koalicije	25
5.4. Politika kasnih 1920-tih godine	28
6. Zaključak: sumarna analiza Radićevog populizma.....	29
7. Literatura.....	34

1. Uvod

Stjepan Radić se bez sumnje može smatrati jednim od najznačajnijih političara novije hrvatske povijesti, te jednim od začetnika moderne hrvatske politike. U znanstvenoj zajednici postoji velik broj radova koji opisuju njegov odnos sa seljaštvom, rad HSS-a i njegovu politiku prema režimima koji su dominirali nad Hrvatskom u vrijeme njegove aktivnosti. Također je dobro pokriveno i istraživanje HSS-a kao masovnog nacionalnog pokreta, koji predstavlja jedinstven primjer u hrvatskoj povijesti. Međutim, ono što dobiva manje pozornosti su metode i tehnike kojima je Radić izgradio masovan nacionalni pokret, a kojima se može pristupiti iz okvira pojma populizma koji – iako se tek relativno nedavno počeo proučavati – jest prisutan već jako dugo. Stoga će glavno pitanje ovoga rada biti može li se Stjepana Radića smatrati populistom, što može baciti određenu novu perspektivu u promatranju njegovog političkog djelovanja. Osim toga, precizno ću svrstati Radićevo djelovanje unutar samog populizma, primarno na lijevi ili desni populizam. Također ću napraviti poveznicu između populizma Radićevog vremena i suvremenog. Na sve to ću odgovoriti analizom dosadašnje literature napisane o Stjepanu Radiću, dok ću sami rad podijeliti u dva glavna dijela: onaj o populizmu i onaj o Radiću. Nakon što ću postaviti teorijski okvir populizma koji će se uglavnom bazirati na njegovom suvremenom postojanju, analizirat ću lik i djelo Stjepana Radića i biografski i kroz njegovu političku aktivnost kako bi pokazao može li se Radić svrstati u kalup populizma, pri čemu ću pokazati i razlike između suvremenog pojma populizma i te pojma populizma koji je postojao u prvoj polovici dvadesetog stoljeća. Dakle, vjerujući kako se Stjepan Radić uistinu koristio metodama koje je suvremena politička znanost detektirala kao populističke, pokušat ću to i dokazati analizirajući ga od njegove mladosti, preko perioda s kraja 19. i početka 20. stoljeća, sve do njegove aktivnosti za vrijeme Kraljevine Jugoslavije.

2. Terminologija i podjele unutar teorijskog okvira populizma

Iako je populizam prisutan još od vremena starog Rima, njegov ulazak u suvremenu politiku zbio se krajem 20. stoljeća, primarno preko ondašnje *Populist party* iz SAD-a koja se zalagala za seljake i farmere, tvrdeći kako su se dvije glavne stranke te zemlje suviše elitizirale. Osim toga, javlja se iza drugog svjetskog rata u Južnoj Americi, primarno preko Juana Perona iz Argentine, a i kasnije u 20. stoljeću preko brojnih desnih pokreta diljem Europe (Šalaj, 2012: 23, 24)

Prateći definiciju populizma po kojoj je svaki politički diskurs koji u srž svoje biti stavlja pozivanje na narod u pozitivnom smislu, te uz to postavlja isti taj narod u antagonizmu s dominantnim društvenim i političkim elitama shvaćenim kao homogeni entitet zapravo populistički diskurs, možemo reći da je populizam odigrao vrlo važnu ulogu u politici 19. i 20. stoljeća. No, ono što ću pokušati analizirati u ovom radu bit će je li Stjepan Radić zapravo bio populist. Kako bi došli do tog zaključka, bit će korisno pratiti neke od kategorija i podjela unutar same terminologije populizma. Dakle, sami populizam znači pozivanje na narod, predstavljanje istoga u pozitivnom svijetlu, te njegovim stavljanjem u opreku s vladajućim klasama koje se opisuju kao homogeni entitet koji taj narod eksploatiraju i loše vode. Oba segmenta te definicije su potrebni kako bi se određeni politički diskurs označilo populističkim, što znači da samo pozivanje na narod bez njegova suprotstavljanja političkim elitama i vladajućim blokovima za to nije dovoljno, što će biti važno u sljedećim poglavljima (Grbeša i Šalaj, 2018: 34, Laclau, 1977: 172 - 176). Također, populizam se često definira kao borba za bespomoćni narod protiv elita za koje se tvrdi da ga predstavljaju nelegitimnim putem, čime se radi podjela gore-dolje, na homogen narod i homogene elite. Naglasak na homogenost, pogotovo kod naroda, jako je bitan budući time populist ističu svoj legitimitet, odnosno tvrde kako predstavljaju ujedinjenu zajednicu ljudi (Grbeša i Šalaj, 2018: 67, 68, 69, Canovan, 1999: 4, 5).

Valja napomenuti i kako je populizam kao metoda toliko privlačan onima koji ga koriste budući oba pojma (i narod i elite) predstavljaju zapravo „prazne označitelje“ koji su ključni za naglasiti antagonizam između dva homogena sloja, te na njima populistički diskurs i počiva. To znači kako oni nemaju čvrstu definiciju, već ih se prilagođava političkom i povijesnom kontekstu u kojem ih određeni populist želi prikazati (Grbeša i Šalaj, 2018: 34, Laclau, 1977: 172). Upravo je ta osobina navela brojne autore koji se bave proučavanjem populizma da ga ne klasificiraju kao ideologiju, već samo kao političko-komunikacijski stil ili strategiju. S obzirom da su uvijek prisutna obilježja populizma samo pojmovi iskorištavanog naroda i antielitizam, populističkim akterima ostaje puno prostora i da kontekst i ostale karakteristike tradicionalnih ideologija prilagode svojim potrebama. Isto tako, možemo reći kako populizam nastaje kao reakcija na postojeću vladajuću strukturu, iz čega jasno proizlazi kako njegova priroda ovisi o toj strukturi i prilagođava joj se. Dakle, politički diskursi koji se smatraju populističkima često se ne trebaju smatrati ideologijom, budući da im nedostaje razrađen program koji bi uključio detaljne odgovore na sva aktualna politička pitanja. Upravo zbog toga ih je teško uspoređivati s klasičnim ideologijama, kao na primjer, socijalizmom

ili liberalizmom, koje se bave svakim aspektom funkcioniranja društva i države (Šalaj, 2012: 26, Canovan, 1999: 4). Također je važno napomenuti, kao što ćemo kasnije vidjeti kod Radića, da se populistički često uz pozitivno pozivanje na narod zalažu i za jačanje izravne demokracije. Oni predstavničku demokraciju izjednačavaju s istim onim elitama koje optužuju za upropaštavanje naroda, budući smatraju kako je ona često instrument koji elite koriste kako bi izbjegle djelovanje prema istinskoj volji naroda (Grbeša i Šalaj, 2018: 60). Stoga je kod populista često prisutna borba za jačanje instrumenata izravne demokracije. Naravno, tu se ponajviše misli na referendum kao najdirektniji prikaz volje građana. To bi, po njihovom mišljenju, najviše osnažilo volju naroda te bi mu omogućilo da se oslobodi korumpiranih elita koje mu kroje političku sudbinu. Međutim, iako to samo po sebi zvuči kao ideal demokracije, često je gledano kao opasno i problematično. Canovan naglašava da je to zato budući da su ideje koje populistički zastupaju često demokratske, ali protu-liberalne, te stoga vrlo često vode ugrožavanju sloboda pojedinca i manjinskih skupina, kao i sloboda javne riječi i mišljenja (Canovan, 1999: 7, 8).

Poveznica populizma i demokracije je očita, a ponovno je potvrđena i u američkom političkom sustavu Lincolnovom izjavom o „vladi naroda, od naroda, za narod“ kao temeljnom demokratskom načelu koje se podudara i s glavnim načelom populizma. Prije nekoliko stoljeća, dok su demokratske ideje još bile revolucionarne i fokusirane na borbu protiv *ancien regime*, pojmovi naroda i demokracije bili su suprotstavljeni feudalnom poretku. Međutim, kako većina europskih zemalja usvaja demokratske vlasti u drugoj polovici 19. stoljeća, narod uistinu počinje vladati sam sobom, s obzirom da se institucija monarha ili ukida ili postaje simbolična u parlamentarnom procesu, tako da su se politički procesi primorani okrenuti na distinkcije unutar samog naroda. To se događa tako što se neki aspekti tog naroda počinju isključivati iz društva, odnosno kriviti za sve nepravilnosti unutar njega, kako više nema monarha koji je bio nametnut i kojega se moglo smatrati korijenom svih nedaća. Tako dobivamo i temeljnu podjelu unutar populizma, koja ovisi o tome koji su to slojevi koje populistički pokret isključuje (Pelinka, 2013: 4-7). Osnovna podjela spada na lijevi i desni populizam, koji su dva najčešća oblika ove pojave koje možemo uočiti. Dakle, temeljna je razlika između njih u tome na temelju čega isključuju određene grupe unutar društva. U desnom je to na temelju nacionalnosti, etničke pripadnosti, i/ili vjeroispovijesti, dok je u lijevom fokus na različitim socijalnim ili ekonomskim slojevima. U suvremenom populizmu, to donosi i još jednu razliku koja je utemeljena i na pristupu sekularizmu, odnosno religiji. Kako je desni populizam često osnovan i na vjeroispovijesti određenih društvenih

grupa, to zna tjerati osobe koje ga provode da se bliže povežu sa vjerskim zajednicama koje su tradicionalne na njihovom teritoriju. U današnjoj Europi, to uglavnom znači da desni populisti sve više sa svojim pokretom povezuju tradicionalne katoličke vrijednosti, dok im je diskurs često usmjeren protiv izbjeglica muslimanske vjeroispovijesti. Kako kroz povijest znamo da vezanje uz Crkvu može dovesti i do propitkivanja i sumnjanja u moderna znanstvena otkrića, tako su lijevi i desni populizam u današnjici često različiti u pristupu sekularizmu i znanosti, iako to nije nužnost (Pelinka, 2013: 7, 8, Grbeša i Šalaj, 2018: 121, 127, 128). Posljednji tip populizma u ovoj podjeli je centristički populizam. Za njega možemo reći da je i najčišći primjer populizma jer ne sadrži dodatne elemente osim dva najvažnija; pozivanja na narod i antielitizam. Dakle, centristički populisti fokusirani su isključivo na zalaganje za bespomoćne građane i popravljjanje njihovog životnog standarda koji bi, kako oni vjeruju, bio bolji da ih ne vode korumpirani i nesposobni političari koji rade samo za osobnu korist. Za razliku i od lijevih i desnih populista, centristički populisti ne idu dalje od toga, odnosno ne traže neprijatelje ni po vertikalnoj niti po horizontalnoj liniji (Grbeša i Šalaj, 2018: 124,125).

Važan aspekt za ovo istraživanje je i analiza populističkog načina vladanja. U posljednjim desetljećima, postojala su tri dominantna smjera u kojima su populisti otišli nakon dolaska na vlast, bilo kao individualni pobjednici na izborima, bilo kao dio vladajuće koalicije. Prvi takav slučaj je taktika igranja neke vrste oporbe unutar vlasti. Drugim riječima, članovi populističkih stranaka koje su dijelom vladajuće koalicije često kritiziraju odluke vlasti koje su i sami dio kako bi zadržali antielitizam kao dio svoje platforme i time sačuvali političku vjerodostojnost . Drugi smjer u kojem populisti odu nakon dolaska na vlast je zapravo zadržavanje istog smjera koji su imali kada su se kandidirali na izbore. To zapravo znači da unatoč tome što su oni sada na vlasti, pojedini populisti provode svoja predizborna obećanja i zadržavaju političke programe (Grbeša i Šalaj, 2018: 137). Ova dva smjera su donekle slični budući podrazumijevaju kako populističke opcije ostaju populistima i nakon dolaska na vlast, odnosno postajanja dijelom elite koju su kritizirali. Razliku nalazimo primarno u tome što su u prvom slučaju populisti dijelom koalicije, u kojoj su često samo manje značajan faktor, te nemaju priliku provesti svoje predizborne planove. Populisti iz drugog slučaja obnašaju vlast, ili su vodeći dio vladajuće koalicije, te imaju mogućnost ostati dosljedni svojim planovima i programima i provesti ih u djelo. Osim ova dva smjera, populističke opcije mogu otići i u trećem pravcu. Taj pravac baziran je na takozvanoj tezi inkluzivne moderacije, koja je razvijena primarno za religijske stranke, ali se može primijeniti i na

populističke. Ona, naime, nalaže da se takve stranke kada dođu na vlast zapravo moraju promijeniti i postati više 'mainstream'. Na to ih prisiljava jednostavna činjenica da su na vlasti, te su prisiljene puno kvalitetnije surađivati s ostalim političkim akterima, i napustiti svoju platformu populističke opozicije koja za sve probleme optužuje političku elitu (Schworer, 2022: 470, 471)

Osim do sada spomenutih podjela unutar terminologije populizma, pratit ću i još neke pojmove koji su česti u suvremenom populizmu, te pokušati vidjeti jesu li prisutni u Radićevoj politici. Također, nakon što analiziramo sve te pojmove i utvrdimo jesu li, i koliko, prisutni kod Radića, moći ćemo utvrditi pripada li on jakim ili slabim populistima, što je također zanimljiv i važan uvid u njegovo političko djelovanje. Jedan od tih parametara je stav prema pluralizmu, odnosno je li kod Radića bio prisutan dualistički pogled na političke procese, ili je to bio pluralistički. Drugim riječima, analizirat ću je li Radić poistovjećivao ciljeve svoje stranke sa općenitim ciljevima naroda koji predstavlja. Uz to, istražiti ću i je li kod njega populizam bio prisutan kao komunikacijski stil ili ideologija. Grbeša i Šalaj kao glavnu razliku između ta dva pojma naglašavaju to što kod populizma kao komunikacijskog stila često ne postoji izraženi antielitizam, jer ga često koriste mainstream političari koji žele privući birače. Ključna razlika je i u tome vide li populistički vođe sebe, svoju stranku ili pokret kao jedinu opciju koja uistinu zagovara interes naroda, odnosno jesu li dualisti ili pluralisti. U tom razlikovanju, populizam kao ideologija često vidi jednog člana političkog procesa kao jedinu opciju za narod, dok oni koji koriste populizam kao komunikacijski stil prihvaćaju tradicionalni demokratski pluralizam (Grbeša i Šalaj, 2018: 186).

Pojmovi koje ću nadalje tražiti u političkom djelovanju Stjepana Radića bit će takozvana privatizacija politike, te korištenje praznih označitelja, kao i njegovo viđenje sebe kao političara. Privatizacija politike, odnosno korištenje opuštenijeg tona i često spominjanje obitelji i dijelova privatnog života koji nisu blisko vezani uz politiku – kao i korištenje praznih označitelja, koje sam ranije već objasnio – također je karakteristika populizma kao komunikacijskog stila (Grbeša i Šalaj, 2018: 188, 189). Međutim, kako su neki od ovih pojmova uglavnom vezani za modernu politiku, te ovise o medijima i tehnologiji koja u Radićevo doba nije postojala, predstaviti ću i ostale primjere za koje se može argumentirati kako ih je Radić koristio za privlačenje glasača, te se zbog toga mogu smatrati dijelom njegovog populizma.

3. Radićeva mladost i politički uzori

3.1. Politička situacija u Hrvatskoj krajem 19.stoljeća

Životna pozadina je često vrlo važna kako bismo razumjeli unutrašnje motive koje određeni političari imaju, budući se ona često odražava na njihove politike i način razmišljanja. U slučaju Stjepana Radića, socijalni i ekonomski status njegove obitelji, kao i politička situacija kraja 19. stoljeća, imali su krucijalnu ulogu u Radićevim političkim počecima. Radić je rođen neposredno nakon preustroja Habsburške monarhije u dualnu Austro-Ugarsku Monarhiju 1867. godine, koja je uvelike utjecala i na položaj Hrvatske. Iako je odredbama Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. godine – koja je sklopljena kao posljedica Austro-Ugarske nagodbe – Hrvatska imala pravo na ujedinjenje svojih zemalja, Dalmacija i Istra bile su u Austrijskom dijelu monarhije, dok su Banska Hrvatska i Vojna Krajina bile u Ugarskom. Dakle, možemo reći da ne postoji niti osnovno uređenje hrvatske države kao jedinstvene zemlje, što je nešto što je velikom kod broju hrvatskih političara izazivalo negodovanje (Boban, 1998: 9). Za bana postavljen je Khuen Hedervary, kojeg je car Franjo Josip postavio sa zadaćom držanja hrvatske politike u okvirima Nagodbe. Iako je ta politika trebala očuvati hrvatska autonomna prava pred Mađarskom, istovremeno je Khuen čvrstom politikom krotio političke programe koji su zahtijevali veći stupanj hrvatske samostalnosti. Osim nemogućnosti razvijanja oporbene političke scene, hrvatska je zbog položaja ekonomske periferije onemogućena u ekonomskom razvoju zbog podređenosti snažnijem mađarskom i austrijskom kapitalu. Seljaštvo, koje čini 80 posto hrvatskog naroda, u najtežem je položaju koji se nije puno mijenjao tijekom 19. stoljeća. Uz to, potpuno je isključeno iz političkog života, unatoč tome što malobrojni političari počinju uviđati da se i taj sloj budi (Horvat, 1939: 381,382, 392).

Hrvatska politička scena u tom periodu uglavnom prati razvoj ideje o hrvatskoj državi. U prvom dijelu vladavine Khuena Hedervarya, ta ideja je uglavnom bila zasnovana na želji o izlasku iz Monarhije i stvaranju autonomne Hrvatske, što se najviše vidjelo u djelovanju Starčevića i Stranke prava. Kasnije, kako hrvatski političari uviđaju nemoć da ostvare tako nešto, počinju razmišljati o drugačijim načinima da ostvare neku vrst autonomije, te počinju tražiti saveznike u tome. Tako počinje jačati ideja jugoslavenstva, koja će biti primarno u programu Strossmayera i Račkog, odnosno njihove Narodne stranke (Horvat, 1939: 382,383). Važno je napomenuti da su političari koji predvode ovakve ideje za vrijeme kasnog 19. stoljeća, pripadnici političke struje zvane 'stari'. Iz neslaganja s njima će se otprilike na prijelazu stoljeća javiti takozvani 'mladi', koji će biti predvođeni Radićem i općenito novijim generacijama hrvatskih političara, te će uvesti hrvatsku

političku scenu u drugačiji period. Dok su Radić i ostali 'mladi' uglavnom imali slične ideje o hrvatskoj autonomiji, najvažnija razlika u odnosu na 'stare' je bila u pristupu. Naime, prvenstveno Radić je smatrao da je politika ranijih desetljeća bila usmjerena na buržoaziju, elite i ostale više slojeve društva, dok se seljaštvo zanemarivalo. Zato je njegova politika bila uvijek usmjerena na edukaciju, emancipaciju i popravljjanje položaja seljaštva i ostalih nižih slojeva društva, preko čega se on nadao postići veće uspjehe (Boban, 1998: 14, Biondich, 2000: 44).

3.2. Radićeva mladost i obrazovanje

Stjepan Radić rođen je kao jedno od desetero djece siromašne seljačke obitelji iz Trebarjeva Desnog, u okolici Siska. Već od ranog uzrasta pokazuje da ima karakter koji ga tjera da se suprotstavlja autoritetu ako je to u svrhu zaštite slabijega, zbog čega još u osnovnoj i srednjoj školi ima problema. Brigu za običnog čovjeka pokazuje i preko svojih putovanja diljem regije na koja bi išao tokom ljeta. Pješice u više navrata prolazi gotovo cijelu Hrvatsku, ali i dobre dijelove Bosne i Hercegovine, Srbije i Slovenije, a sve kako bi se iz prve ruke upoznao s prilikama u kojima seljaštvo živi, s obzirom da već u toj dobi zna da želi postati političar i boriti se za svoj narod (Boban, 1998: 19 - 22). Ta će putovanja kasnije, kada je Radić već biti etablirani političar, isplivati u javnost i uvelike pridonijeti kreiranju njegove svojevrsne mesijanske figure među nižim slojevima društva. Osim toga, Radić se za vrijeme srednje škole i studija u više navrata bavi političkim aktivizmom. Među najistaknutijim primjerima toga su onaj za vrijeme prikazivanja opere „Nikola Šubić Zrinski“, koju je Khuen Hedervary dao ukinuti, zbog čega je Radić javno prosvjedovao za vrijeme njena prikazivanja. Za to vrijeme počinje studij prava u Zagrebu, gdje stvara prva poznanstva s političarima onog doba, a koji se prekida 1893. godine kada dobiva zabranu studiranja u Zagrebu zbog novog protestiranja protiv Hedervarya, ovog puta u Sisku za vrijeme proslave obljetnice Bitke kod Siska (Boban, 1998: 23, 24, 28 – 30, Rychlik, 2016: 93). Nastavlja studij u Pragu, međutim, zbog sudjelovanja u paljenju mađarske zastave prilikom otvaranja nove (i današnje) zgrade Hrvatskog narodnog kazališta 1895. godine dobiva zabranu studiranja u Monarhiji. Radić zatim nastavlja studij završava prvo u Moskvi, te konačno u Parizu.

3.3 Razvoj prvih političkih ideja

Godine u kojima Radić stječe fakultetsku naobrazbu su i godine u kojima razvija svoje prve političke ideje. One uglavnom proizlaze iz ranije spomenutog nezadovoljstva politikom 'starih'. Što se tiče dvije glavne hrvatske političke stranke, možemo reći da su ga obje do neke mjere inspirirale, te da je iz programa i jedne i druge preuzeo određene ideje. U razgovoru sa Starčevićem samoga je sebe nazvao *pravašem* (Boban, 1998: 29), te se sa pripadnicima Stranke prava donekle slagao u tome da hrvatski narod treba imati autonomiju (Rychlik, 2016: 94). No, možda je još i više dijelio razmišljanja Strossmayera, Račkog i ostatka Narodne stranke, pogotovo oko njihovih ideja o ujedinjenju s ostalim južnim Slavenima i stvaranju zajedničke države koja bi tako mogla osloboditi austrijske i mađarske vlasti. Uz to, i Starčević i Rački bili su inspirirani idejama revolucija 1848. godine. Tu je Radić sličan i jednima i drugima, jer će i njegova ideologija imati puno više liberalnih i republikanskih, nego konzervativno – desnih elemenata. To možemo vidjeti po Radićevoj potpori Strossmayerovom pokušaju liberalizacije Katoličke Crkve u Habsburškoj monarhiji, što se dijelom prelijevalo i na liberalizaciju hrvatskog društva onog vremena, kao i potpori Starčevićevom nastojanju da na nacionalni pritisak izvana odgovori zagovaranjem osamostaljenja i stvaranja neovisne države temeljene na suverenosti naroda. Ipak, Radić se sa 'starima' nije slagao u brojnim stvarima, ponajviše njihovom pristupu politici, za koji je smatrao da je elitistički (Boban, 1998: 39, Ganza-Aras, 1944: 13, 14).

Ono što je Radić smatrao da politička elita Hrvatske treba učiniti jest ujediniti se i približiti se širokim slojevima društva, posebno seljaštvu. Smatrao je i kako to nikada nije učinjeno jer su tzv. *gospoda* (izraz koji će Radić često koristiti, isto kao i *kaputaši*) smatrala da seljak nije čovjek jednako vrijedan kao oni. Zato je Radić zahtijevao od *gospode* da se približi seljaštvu i počne se zalagati za njegovu edukaciju i bolji položaj u društvu. Time bi nestao ogroman jaz između grada i sela koji je postojao u Hrvatskoj, te bi se ostvarili temelji za stvaranje politike *narodnog jedinstva*. U koncept *narodnog jedinstva* Radić je htio uključiti i Srbe te na taj način riješiti postojeće trzavice između dva naroda, koja je on smatrao vrlo bliskima. Osim toga, približavanje srpskog i hrvatskog naroda, predvođenog inteligencijom, osnažilo bi ih u borbi protiv nametnute mađarske vlasti. Zato je glavna politička misao Stjepana Radića u kasnim 1890-ima zapravo približavanje sela i grada, te zbližavanje Srba i Hrvata, što bi stvorilo široku političku platformu i olakšalo njihovu borbu protiv nametnute vlasti Monarhije (Biondich, 2000: 50-54). Sve to proizlazi iz Radićevog kombiniranog viđenja hrvatske autonomije za koju je, po uzoru na pravaše, smatrao da ju hrvatski

narod zaslužuje, ali je i, po uzoru na Strossmayera i Račkog, bio svjestan da je hrvatski narod premali da bi se ostvario na europskoj političkoj pozornici te zato treba težiti ujedinjenju s južnim Slavenima (Boban, 1998: 29).

3.4 Radićevo viđenje seljaštva

Za shvaćanje Radićeve političke misli, jako nam je važno definirati njegovo viđenje seljaštva. Također, u ovom radu je to važno i iz drugog razloga. Definiranje Radićevog viđenja seljaštva i naroda važno je kako bismo ga lakše odredili kao populista, s obzirom da je u definiciji populizma i svim podjelama unutar nje jedan od najvažnijih indikatora pozivanje na narod i njegovo predstavljanje na najpozitivniji način. S obzirom da su se pojmovi naroda i nacije još u Radićevo vrijeme razvijali, posebice u Istočnoj Europi, on ni nije mogao temeljiti svoje shvaćanje toga na postojećim istraživanjima (Cipek, 2001: 35). Zato je, prateći načela agrarizma, Radić smatrao kako „interes seljaštva u sebi sadrži interese čitavog naroda“. Iako je to djelomično pogrešno vjerovanje jer u sebi sadrži ideju da su interesi jednog staleža važniji od interesa drugog, što je bilo nešto što se uvelike kosilo s Radićevim idejama o izjednačavanju staleža i stvaranja *narodnog jedinstva*, ono nam ipak daje uvid u Radićevo shvaćanje naroda. Radić ove zaključke izvlači iz činjenice da je seljaštvo u Hrvatskoj definitivno bilo najbrojniji stalež, te je on vjerovao da čisto iz njegove brojnosti proizlazi njegova državotvornost (Cipek, 2001: 52). Ovdje bi bilo korisno razjasniti zašto se Radić koristi izrazom stalež, iako je on uglavnom vezan uz feudalno društvo te uglavnom ne postoji u modernom dobu. Hrvatska u njegovo doba još nije bila modernizirana te je i dalje uvelike imala važne aspekte feudalnog društva. Uz to, Radić slijedi podjelu Adama Smitha koji staleže određuje prema onome kako zarađuju novac. Dok radništvo živi od plaće koju dobiva za svoj rad, vlasnici zemljišta od rente, a kapitalisti i poduzetnici od profita, seljaštvo se u Hrvatskoj po Radiću javlja kao poseban stalež, onaj koji objedinjuje sve te funkcije istovremeno. Uz to, pojam *klasa*, koji je bio češće korišten u Radićevo vrijeme, nije mu primamljiv budući se povezuje s marksizmom koji zagovara ideju revolucije, što ide protiv Radićevih pacifističkih nastojanja (Cipek, 2001: 59 – 63, Horvat, 1939: 392).

Kako se zalagao za demokratske ideale i opće pravo glasa, jasno je kako je očekivao da seljaštvo ubrzo mirnim putem preuzme vlast. To je vidio kao pozitivnu stvar budući da, kao što sam već napomenuo, interesi seljaštva sačinjavaju interese cjelokupnog društva. To Radić izvodi iz vjerovanja kako je seljak istovremeno i seljak i kapitalist i radnik i vlasnik zemlje, čime se opet

vraćamo na njegovu prilagodbu Smithove podjele, te da upravo zato može u političkom procesu najbolje znati što je potrebno svim tim staležima (Cipek, 2001: 61 – 64)

Generalno gledajući, Radić vjeruje kako su staleži, a ne pojedinci ti koji tvore određenu državu. No, u slučaju Hrvatske, Radić je kao primarnu podjelu između staleža vidio već spomenutu diobu na *puk* i *gospodu*. Osim što je takva podjela bila vrlo lako uočljiva u tadašnjem hrvatskom društvu, Radić ju povlači i iz kršćanske tradicije, koja je imala snažan utjecaj na njega osobno, a smatrao je i da je lako primjenjiva na društvo kao što je hrvatsko, koje uvelike njeguje kršćanske vrijednosti. Ona se temelji na tome da se društvo dijeli na dvije osnovne grupe, one gore, povlaštene, i one dolje, podređene, te je da podjela opravdana činjenicom da će se onima koji pate u zemaljskom životu to vratiti nakon smrti. To Radić prilagođava hrvatskim prilikama i kontinuirano u svojem političkom djelovanju ponavlja kroz podjelu na *gospodu* i *puk* (Cipek, 2001: 57, 58, Zakošek, 1987: 125). Ono što je za nas ovdje posebno bitno je da možemo primijetiti da, iako je i sam bio vrlo religiozan (Boban, 1998: 66), Radić je vrlo rano shvatio kako će se puno lakše približiti puku koristeći kršćansku simboliku, što će kroz njegovu karijeru ostati jedan od glavnih razloga zašto ni u jednom trenutku nije razmišljao o socijalističkoj platformi. Uz to, Radić je seljaštvo vidio i kao stalež koji je stvarni nositelj nacionalne kulture i identiteta. Dok su gradovi i viši slojevi društva koji su u njima živjeli već tada bili poprilično dobro povezani i pod utjecajem kozmopolitizma, selo je njime ostalo netaknuto te je zadržalo sve stare običaje i kulturu koju su visoke civilizacijske norme u gradovima uništile. Također, Radić je seljaštvo vidio i kao osnovu stvaranja pozitivnijih odnosa sa Srbima, iz čega bi se razvilo ekonomsko blagostanje i nacionalna autonomija. Tu valja napomenuti, iako ću kasnije to detaljnije obrazložiti, kako je Radić vjerovao da samo seljaštvo može pozitivno utjecati na odnose sa Srbijom, jer je za sukob koji je postojao između dvije zemlje krivio elite za koje je tvrdio da su jedine u stvarnom sukobu koji pokušavaju prebaciti i na *puk*. Idejom stvaranja političke platforme koja će biti fokusirana primarno na seljaštvo Radić se razilazi s ostatkom svoje političke generacije (Biondich, 2000: 52, 54, Boban, 1998: 65).

Iz svega ovoga možemo zaključiti da Radić izjednačava narod sa seljaštvom, budući da su interesi istovjetni interesima seljačkog staleža. Uz to, taj stalež jedini je kulturno netaknut i reflektira pravu narodnu kulturu i običaje, što ga u Radićevim očima također čini staležem koji može predvoditi stvaranje nacionalne samosvijesti u čitavoj Hrvatskoj, iz čega bi se nametnula potreba za njenom

autonomijom. To nam daje za pravo da njegovo uzdizanje i pozivanje na seljaštvo zapravo izjednačavamo sa pozivanjem na narod, te koristimo kao osnovu za analiziranje populizma Stjepana Radića.

3.5 Radićevi politički uzori

Što se tiče Radićevih uzora u ovoj prvoj fazi njegova djelovanja, oni ovise o segmentu njegovih političkih ideja koje se stave pod povećalo. Poznato je da je kroz čitavu svoju karijeru Radić bio veliki štovatelj čeških političara i predvodnika njihovog nacionalnog pokreta, ponajprije Tomaša G. Masaryka. S druge strane, njegova ideja o masovnom pokretu u ono je vrijeme bila poprilično popularna na području Monarhije. Iako nisam pronašao literaturu koja eksplicitno tvrdi kako je Radić bio inspiriran određenim političkim akterima iz Beča ili ostatka Balkana, činjenica da su njihovi politički putevi u određenim segmentima bili vrlo slični i događali se u istom periodu, potiče me da zaključim kako to nije slučajnost.

Ideje koje će povezati Masaryka i Radića dolaze iz perioda nakon revolucija 1848. godine, kada se razvija snažan nacionalni pokret za autonomiju Češke tokom krize koja je zahvatila Monarhiju. Slične ideje, iako u puno manjem zamahu, dolaze na hrvatsku političku scenu tokom 1880tih preko Strossmayera i Račkog, te inspiriraju tada mladog Radića (Cipek, 2001: 34). Od onda će se Radić često ugledati na Češku i njenu politiku, jer je tu zemlju smatrao najnaprednijom slavenskom zemljom unutar Monarhije, te se nadao Hrvatsku donekle dovesti na njenu razinu. Za vrijeme kreiranja vlastitih političkih ideja na prijelazu stoljeća, inspiriran i studentskim godinama koje je proveo u Pragu netom prije toga, Radić uvelike preuzima Masarykovu ideju o razbijanju tadašnjeg uređenja Austro-Ugarske i stvaranja autonomnih zajednica manjih država na temelju samoodređenja naroda (Cipek, 2001: 118).

Bez dubljeg pogleda u detalje njihovih političkih programa, Radić i Masaryk su veoma slični. Obojica su postali karizmatični vođe pokreta u svojim zemljama koji su shvatili težak položaj seljaštva i najnižih slojeva društva, iz kojih su i sami dolazili. Zato su njihove ideje bile primarno usmjerene popravljaju tog položaja i pokušaju uključivanja seljaštva kao najbrojnijeg staleža u vlast. Uz to, obojica su bila protiv kompletne industrijalizacije seljaštva, planirajući države u kojima bi bilo mjesta i za industriju i za poljoprivredu, bez da je jedno inherentno bolje od drugoga. Na temelju tih ideja s vremenom su izgradili političke platforme i masovne pokrete predvođene

njima, koji nisu uključivali samo pripadnike njihovih stranaka i seljaka općenito, već stotine tisuća ljudi koji su prihvatili njihovo vodstvo u pokušaju dobivanja autonomije njihovih zemalja (Connelly, 2020: 362, 363). Ipak, kako su obojica bili nacionalisti, ono najvažnije što je Radić vjerojatno pokupio od Masaryka je ideja da taj nacionalizam nema smisla temeljiti na sumnjivim i često netočnim povijesnim mitovima i legendama. Njihov nacionalizam bio je baziran na političkoj realnosti i teškom položaju seljaštva koje je kroz njegovanje nacionalne kulture i običaja esencijalno postojalo kao svojevrsna „kičma“ nacionalne kulture i ekonomije (Connelly, 2020: 376). Međutim, unatoč brojnim sličnostima, treba napomenuti kako je suradnja između njih dvojice bila slaba. Masaryk se nakon rata nije slagao s Radićevim idejama i metodama, prvenstveno činjenicom da zagovara hrvatsku autonomiju, dok je Masaryk čvrsto podupirao režim Kraljevine SHS. Unatoč tome, Masaryk je isticao da iako se s Radićevim temeljnim načelima neće slagati, da će svejedno razumjeti njegove postupke kao odgovor na represiju beogradskog dvora prema Hrvatima (Meštrović, 1993: 153 – 155).¹

Valja napomenuti da pokreti kakve su vodili Radić i Masaryk nipošto nisu bili unikatni u tom periodu političke povijesti Europe, pogotovo njenih srednjih i zapadnih zemalja. Čak štoviše, dobar dio tih pokreta u drugim zemljama nije bio utemeljen na seljaštvu. Ono što obilježava taj period jest širenje demokratizacije i prava glasa, što logično ondašnjim političarima otvara neke nove mogućnosti. Dok su samo nekoliko desetljeća prije sva politička zbivanja bila isključivo u rukama najviše državne elite², politika se sada putem masovnih pokreta i stranaka, ali i novih medija (ponajprije žutog tiska), širi i na niže slojeve društva. To dakako znači da su i političari koji vode te stranke i pokrete mogli posezati za novim sredstvima i tehnikama dostupnim širim slojevima, što otvara vrata demagogiji, čije je elemente nekada teško razlikovati od onih u populizmu. U slučaju zemalja Austro-Ugarske Monarhije, to je često otvaralo prostor u javnom

¹ Još jedan sličan primjer javlja se gotovo paralelno s Radićem u Bugarskoj, gdje Aleksandar Stamboliiski gradi vrlo uspješnu platformu kojom se zalaže za popravljjanje položaja seljaka te zemlje u odnosu na elite te zemlje koje su fokusirane isključivo na teritorijalnu ekspanziju po Balkanu. Kvalitetnim korištenjem lokalnih ogranaka bugarske seljačke stranke (BANU), Stamboliiski vrlo brzo postiže velike uspjehe, postavši vođa opozicije do 1908. godine. U godinama nakon, njegova zemlja ulazi u dva balkanska rata, koji se prelamaju preko leđa seljaštva koje se u njima bori i koje ih porezima financira, njegova platforma dobiva dodatnu potporu i do 1919. godine Stamboliiski uspijeva osnovati prvu europsku vladu predvođenu seljačkom strankom (Connelly, 2020: 381 - 386). Dakle, primjer vrlo sličan Radiću gdje se koristi vertikalno usmjeren populizam protiv političke elite za koju se tvrdi da lošim vođenjem i brigom o vlastitim interesima upropaštava narod.

² kako Hobsbawm zanimljivo ističe: „Bismarck se vrlo vjerojatno nikada nije obraćao publici koja nije uključivala isključivo elitu.“ (Hobsbawm, 1989: 88).

diskursu za jačanje ne samo nacionalističkih ideja, već i šovinističkih, primarno antisemitizma (Hobsbawm, 1989: 87 - 89).

3.6 Izvori Radićevog masovnog pokreta i antisemitizma

Dobar primjer politike masovnog pokreta koji je uvelike bio temeljen i na antisemitizmu, a koji je potencijalno pružio inspiraciju Radiću je bio onaj Karla Luegera. Lueger je bio najznačajniji po tome što je bio vrlo uspješan gradonačelnik Beča dugi niz godina, ali ono po čemu je bitan za ovaj rad je da njegov politički uspon savršeno prikazuje ono što Carl Schorske naziva „politiku u novom ključu“. Ona se ogleda u tome da je Lueger uspješno napravio značajan masovni pokret u Beču i diljem Austrije kombinirajući stavove više ideologija, ali i antisemitizam, kako bi privukao publiku. Sličnost između njih je i u tome što su obojica uglavnom bili liberali i demokrati koji su donekle uspjeli vrijednosti formalno s desnog spektra političkog mišljenja pretvoriti u novu ljevicu povezanu s kršćanstvom, iako njihove političke ideje sadržavaju i antidemokratske elemente. Kod Radića je to, osim njegovog antisemitizam koji ću objasniti kasnije, bilo i njegovo shvaćanja seljaštva i njegovih interesa. Međutim, razlika između njih dvojice je u tome da Lueger počinje širiti svoju bazu primarno u gradu, te tek onda izlazi i na selo (Schorske, 1981: 193, 194), dok je kod Radića to obrnuto. To se može objasniti i ogromnim razlikama u političkom i povijesnom kontekstu između Austrije i Hrvatske koje su u tom periodu imale vrlo različite političke prioritete. Razlika je i u tome da, dok Radić okuplja seljaštvo i eventualno se širi na ostale niže slojeve društva poput radništva, Lueger se fokusira na spajanje nižih masa sa višim slojevima, odnosno aristokracijom, te je usmjeren protiv srednjeg sloja i liberalne buržoazije (Schorske, 1981: 196). Koristeći platformu na kojoj kombinira primarno antisemitizam i katoličanstvo, predvođenu njime kao šarmantnim i karizmatičnim vođom, Lueger se uspješno suprotstavlja čak i Franji Josipu, koji je primoran ga potvrditi ga za gradonačelnika Beča (Schorske, 1981: 205 - 207). Tu možemo utvrditi da iako su obojica populistički, imaju različite 'opasne druge' koje suprotstavljaju narodu. Radić je usmjeren protiv elita i najviših slojeva društva, dok Lueger želi povezati radništvo i elite protiv srednjeg sloja koji je nositelj liberalnih ideja u austrijskom društvu.

Iako se to rijetko spominje, i kod Radića je bio prisutan antisemitizam, koji je u tom periodu bio relativno česta pojava u masovnim pokretima koji su zastupali malog čovjeka (Connelly, 2020: 89). Antisemitizam je služio kao ventil onima koji su bili nezadovoljni sobom, jer su tako krivice mogli naći u drugima, dok su im populistički i demagozi koji su te pokrete vodili nametali mržnju

prema Židovima tako što su prepoznali da je slaba točka liberalnog kapitalizma njegova velika socijalna nejednakost, kao i indiferentnost, pa čak i prijezir bogatih građanskih elita prema donjim slojevima društva (Schorske, 1981: 203). Međutim, kod Radića nipošto ne možemo reći da je svoju platformu gradio na antisemitizmu. U njegovom je slučaju on bio prisutan gotovo isključivo do 1918. godine, uvjetovan činjenicom da je dobar dio mađarske nacionalističke političke elite bio židovskog podrijetla (Biondich, 2000: 52, Goldstein, 1996: 214). Radićev antisemitizam možemo klasificirati kao tradicionalni, budući nije bio utemeljen na rasističko-biologističkim teorijama, već na stavu kako su Židovi zbog svoje povijesti često materijalisti, socijalisti, ili pak ateisti – u principu, sve ono što on nije. No, ono što je u istraživanju Radićevog populizma najvažniji aspekt njegovog antisemitizma je činjenica da ga je koristio kao političko oružje. Točnije, koristio ga je kao način da diskreditira Josipa Franka, lidera Čiste Stranke prava koji je bio povezan s Velikoaustrijskom politikom prestolonasljednika Franje Ferdinanda, te imao izrazito klerikalnu i anti-srpsku politiku.³ Zbog toga je Radić tvrdio kako neće dopustiti da nacionalni predstavnik Hrvatske bude Židov, iako je Frank bio pokatoličen, a često ga je nazivao i pogrđnim imenima, poput: „spletkar prvog reda“, „podli tuđinac“ ili „lukavi Žid“ (Biondich, 2000: 53, Goldstein, 1996: 209, 210).

Dakle, možemo primijetiti da, iako je antisemitizam bio prisutan u ranoj fazi Radićeve političke karijere, on ga je jedino koristio da napadne i diskreditira dio hrvatske političke elite, a i generalno je dojam da je više bio uvjerenja kako Židovi okupiraju visoke pozicije u međunarodnim kompanijama te imaju višak kapitala koji su prikupili iskorištavajući niže slojeve društva, što znači da je njegov antisemitizam osim kulturnog imao i oblik ekonomskog. Nema spomena da je Radić tražio zabranu useljavanja Židova ili njihov progon iz zemlje, što će biti bitno kasnije kada ćemo njegov antisemitizam kategorizirati prema teorijskim postavkama iz prvog poglavlja.⁴

4. Osnivanje HPSS-a

Početak 20. stoljeća, novi pogled na politiku koji Schorske naziva „politika u novom ključu“ dolazi i do Hrvatske, te se većina istaknutih političara počinje zalagati za bolji položaj širih slojeva

³ Za Velikoaustrijsku politiku Franje Ferdinanda i veze s Josipom Frankom vidjeti Gross, 1970.

⁴ Slično se pokazuje i za susreta židovskog pisca i prevoditelja, Stanislava Vinavera, s Radićem, u čemu Vinaver ostaje dojma kako Radić nikada nije bio uvjereni antisemit, već ga je jedino koristio isključivo kao dio svoje demagogije (Goldstein, 1996: 215, 216).

društva te njihovo uključivanje u politiku. No, to se uglavnom odnosilo na slojeve građanstva i radništva, a u manjoj mjeri na seljaštvo. Radić pak 1903. godine s bratom Antunom radi svoj prvi službeni politički program, u centar kojega stavlja seljaštvo, što je značajno jer na hrvatskoj političkoj sceni ne postoji drugi akter koji je spreman toliko se fokusirati na seljaštvo. Osim lošim položajem seljaštva, Radić se u tom periodu intenzivno bavi i lošim odnosima Hrvata i Srba. Upravo ta dva razloga Radić vidi ključnima za popravljjanje političke situacije u zemlji. U jeku antisrpskih prosvjeda 1902. godine u Zagrebu⁵, Radić je spriječio masu da uništi izlog srpskog trgovca te ih vodi u prosvjede protiv mađarske vlasti za koju vjeruje da namjerno pogoršava odnose dvaju naroda kako bi ih lakše kontrolirala. Radić tada ponovno završava u zatvoru, ovaj puta na nekoliko mjeseci, te proučava odnose hrvatskog i srpskog seljaštva iz čega zaključuje kako je sukob uglavnom ostao među elitama i misli da se sitne razlike u nižim slojevima lako mogu riješiti (Boban, 1998: 63 - 65). S obzirom da Radić tada obnaša svoju prvu političku funkciju kao dio Hrvatske ujedinjene oporbe, tako ovo hapšenje možemo smatrati njegovim prvim odlaskom u zatvor kao političara. Drugim riječima, postavlja se pitanje je li Radić, svjestan posljedica koje ga čekaju zbog javnog pozivanja na prosvjed protiv mađarske vlasti, namjerno otišao u zatvor kako bi pridobio glasače za svoj cilj te skrenuo pažnju sa hrvatsko-srpskog sukoba na Mađare kao zajedničkog neprijatelja⁶.

Uskoro će se Radić i ostatak 'mladih' razići sa Hrvatskom ujedinjenom oporbom radi sukoba s njenim vodstvom koje nije bilo dovoljno spremno na promjene, odnosno stvaranje programa koji bi bio više socijalno orijentiran. Dok ostali osnivaju stranku pod imenom Napredna stranka, Radić se odvaja i od njih jer ne žele graditi svoj program na seljaštvu kao temeljnom sloju. On i Antun stoga osnivaju Hrvatsku pučku seljačku stranku 1904. godine, i čine baš to (Boban, 1998: 66, Horvat, 1939: 392).

⁵ Prosvjede organizira Josip Frank, nakon što je u časopisu *Srbobran* objavljen provokativan tekst od srpskom i hrvatskom narodu, kojega većina hrvatske javnosti shvaća kao provokaciju. Zbog toga su prosvjedi antisrpske naravi i u njima stradavaju brojni srpski dućani i radnje (Boban, 1998: 63 - 65).

⁶ Analizirajući njegov poznati saborski govor s kraja 1918. godine, možemo vidjeti da je to uistinu bilo tako, odnosno, da je Radić htio politički profitirati od ovakve situacije: „Vas ima dosta koji dobro znate da sam ja javno i otvoreno, odlučno i neustrašivo branio naše narodno jedinstvo svih južnih Slavena, a napose Hrvata i Srba i onda, prije 20 i više godina, kad je čovjek za to nosio glavu u torbi, ili kad je za to lako došao s onu stranu brave. Vas ima dosta koji znadete napose to da sam ja u rujnu 1902. stavio na kocku život svoj, svoje žene i svoje djece, da javno i riječju i činom ustanem protiv uništavanja srpske imovine u Zagrebu...” (Hrvatski Sabor, 1918).

4.1 Prve ideje HPSS-a

Po osnutku HPSS-a, možemo reći da je Radić generalno sve one ideje koje je razvio tokom 1890-tih i u prvim godinama 20. stoljeća zapravo pretvorio u politički program. Radić, dakle, smatra kako seljaštvu kao najdržavotvornijem staležu unutar Hrvatske treba nacionalno buđenje kako bi ga se potaklo na uključivanje u politiku, za što je po njemu prosječan seljak sazio. Čak ni uvođenje općeg prava glasa neće pomoći brojnom seljaštvu da se izbori za svoje političke interese ukoliko ono ne pokaže volju za buđenjem i političkom aktivnošću, koju mu braća Radić žele probuditi svojim jednostavnim programom i uključivanjem u vlastitu stranku (Boban, 1998: 132-135, Zakošek, 1987: 123, 124). Radić u tom periodu naglašava i ključne točke programa HPSS-a. One su bili sadržane u prvom programu stranke, napisanom 1905. godine, koji je bio vrlo kratak i napisan jezikom koji bi bio razumljiv i slabo obrazovanim seljacima. Te tri točke bile su sadržane u zaštiti hrvatskog jezika kao nacionalnog simbola, naglašavanju važnosti prosvjete i edukacije širokih slojeva društva, kao i ostvarenju samostalnosti hrvatske države (Boban, 1998: 132 - 134). Svojim planovima u ranoj fazi djelovanja HPSS-a, Radić pokazuje kako je vrlo svjestan političkih promjena koje su zahvatile Europu, koje su obrađene u prethodnim poglavljima. Smatra kako seljaštvo prelazi iz političkog objekta koje je elita koristila isključivo za glasove, u politički subjekt. Po tome, novi političari, ukoliko žele uspjeh, morat će izraditi programe kojima će zadovoljiti interese seljaštva, te će ih jedino tako pridobiti na svoju stranu.

Upravo zbog toga što je Radić pravovremeno primijetio ulazak masa u politiku u Europi i na tome zasnovao i svoju političku aktivnost, već u najranijem periodu djelovanja HPSS-a možemo potencijalno povezati s populizmom. Jedna od tih poveznica svakako je širenje demokratizacije te osiguravanje prava glasa sve većim grupama ljudi. Takve je ideje Radić držao dijelom *male* politike, dok bi *velika* više kreirala odnos Hrvatske prema drugim zemljama. Kao još mala i nerazvijena stranka, HPSS se zato u prvim godinama više bavi *malom* politikom, te Radić u fokus svoje političke aktivnosti stavlja zagovaranje općeg prava glasa. Vjerovao je kako bi opće pravo glasa uvelike stabiliziralo situaciju u Monarhiji, s obzirom da su Slaveni u njoj bili najbrojniji. No, ono po čemu je Radić bio djelomično usamljen, barem u ovom dijelu Europe, jest to da se on zalagao i za žensko pravo glasa, i to vrlo aktivno (Boban, 1998: 110, 126, Zakošek, 1987: 129). U zagovaranju prava glasa kod žena potencijalno možemo pronaći elemente privatizacije politike, s obzirom da je Radićeva supruga Marija često bila aktivna u njegovim političkim krugovima, te je vjerojatno preko toga pokušao osigurati i dio liberalnijih glasača, i ženske glasače. Vjerojatno i

jedini nekomunistički političar koji se uz njega za to zalagao je bio Masaryk, a zanimljivo je prisjetiti se da je Marija Radić bila Čehinja, vrlo dobro poznata s Masarykovim radom.

U ovoj fazi njegove političke aktivnosti, važno je još istaknuti da se tada Radić potpuno odvojio i od 'starih' i od 'mladih'. Razilaženje sa starijim generacijama već sam ranije objasnio u radu, dok do razilaženja s 'mladima' postupno dolazi zbog nekoliko razlika u stavovima koje su se vremenski preklapile, iako se sve te razlike esencijalno svode na ideje o budućnosti Hrvatske unutar Monarhije. Iako se obje strane slažu kako je za jačanje hrvatske pozicije unutar Monarhije i uspješniju borbu protiv mađarizacije potrebna bliža suradnja sa ostalim slavenskim narodima (prvenstveno Srbima), razlika je bila u tome da je Radić već tada htio biti puno oprezniji prema srpskoj politici. On je smatrao kako Srbija uglavnom prihvaća slavenske ideje jer ih vidi korisnima isključivo za srpsku politiku, pa je skloniji surađivati sa zapadnim zemljama, primarno Češko, od čega se, smatra, može i više gospodarski profitirati. Drugim riječima, Radić smatra kako bi bilo korisnije udružiti se u nekakvu jugoslavensku zajednicu u sklopu federalizirane i reorganizirane Habsburške monarhije, dok ostatak političara smatra kako treba raditi na njenoj destabilizaciji i rušenju (Boban, 1998: 109-113). Time se Radić pokazuje kao zagovornik austroslavizma, čime je bio jedini značajan zagovornik te ideje u periodu prije i za vrijeme Prvog svjetskog rata. Na tom putu ostaje sve do pred kraj rata, kada se zahtjeva odvajanje hrvatskih državnih poslova od ugarskih, te se sve više zagovara jugoslavenska država (Rychlik, 2016: 95, 96). Ono što je ovdje značajno je da se Radić evidentno odvoja od svih postojećih političkih opcija, čime možemo zaključiti da želi svojim glasačima ukazati na dualizam hrvatske političke situacije. Odnosno, ili su za njega, ili su za sve ostale, za elitu koja ih je i dovela u loš položaj u kojem se nalaze. Uz to, protivljenjem stvaranju zajednice u kojoj bi Srbija imala dominaciju pokazuje nepovjerenje prema svakom obliku građanske političke elite, iz koje god države oni dolazili. Ova osamljenost na političkoj sceni Radića će djelomično okupirati sve do početka Prvog svjetskog rata, jer će većinu vremena u tom periodu posvetiti razvijanju ideje na koji način Hrvatska, ali i ostali slavenski narodi, mogu izboriti što bolje uvjete unutar Monarhije, a svoje će stavove najbolje objasniti u svojoj ideji „*Podunavskog saveza država i naroda*“.

Dakle, *Podunavski savez država i naroda* zapravo je produkt političkih i ideoloških ideja Stjepana Radića iz prijašnjih desetljeća. On bi bio baziran na principu federalizacije, jer bi slavenske zemlje unutar Monarhije u njenoj ovakvoj reorganizaciji dobile popriličan nivo autonomije. Osim toga,

on ponovno iskazuje nepovjerenje prema političkim elitama time kako zamišlja funkcioniranje političkih procesa u svojoj ideji Saveza. Budući da je u njemu zamislio uvođenje općeg prava glasa, Radić je vjerovao kako bi na većinu važnih pozicija bili izabrani poslanici iz redova seljaštva. Oni bi djelovali u raznim tijelima koja su bila zamišljena kontrolirati funkcioniranje Saveza u svakom aspektu politike, od očuvanja ravnopravnosti naroda i prava nacionalnih manjina do ravnopravnosti u ekonomskim politikama (Cipek, 2000: 233, 236). Što se tiče ekonomskih politika, one su u Radićevim idejama bile posebno zanimljive za ovaj rad, s obzirom da je očekivao da bi predstavnici seljaštva i radništva osigurali da se unutar Saveza provodi tzv. *seljačka politika*, koja bi bila nešto između socijalizma i kapitalizma. Osim toga, Radić je vjerovao da bi se tako važne odluke oduzele iz ruku pojedinaca koji su ih donosili do tada, a za koje je smatrao da su „igračke njemačkih, magjarskih i židovskih novčara“ (Cipek, 2000: 236). Sve u svemu, Radićev Podunavski savez bio je zamišljen ponajprije da se osigura autonomija malih slavenskih naroda unutar Habsburške monarhije. Međutim, značajno je ponovno pojavljivanje mehanizama kojima je Radić htio zaobići političku elitu i vlast staviti u ruke naroda.

Osim razradom ideje *Podunavskog saveza država i naroda*, Radić se uglavnom u ovom periodu bavi širenjem stranačke baze i izgradnjom stranačke infrastrukture, uglavnom tako što obilazi sela u banskoj Hrvatskoj te dijeli programe svoje stranke, napisane pojednostavljenim jezikom kako bi seljacima bili razumljivi. Seljaci su većinom i dalje bili oprezni prema Radiću, obzirom da nisu navikli na političare koji se doista bore za njihove interese, a ne koriste ih samo kao dodatne glasače, tako da rast popularnosti njegove stranke ide polako, ali sigurno. No, to nije bilo dovoljno da na izborima 1906. godine, prvim na koje je stranka izašla, osigura mjesto u Saboru (Boban, 1998: 121). Razlog tome je bio u konstantnim napadima ostalih stranaka, pogotovo klerikalnih, koje su napadale Radićevu politiku kao demagogiju, kojom pokušava zavarati seljaštvo. Klerikalne stranke, odnosno Crkva, posebno se teško nose s procesima liberalizma u europskim zemljama jer time gube primat u politici koji imaju od srednjeg vijeka, tako da su često najglasnije u napadima na liberalne aktere. Kritizira ga se i da širi bezbožne ideje, ali i njegove zamisli o tome da se sve važne političke odluke donose referendumom, a ne voljom monarha (Biondich, 2000: 83, Ganza-Aras, 1994: 13, 14), što se moglo protumačiti kao zavjera ili veleizdaja. Ono za što ga se možda i najčešće optužuje, pogotovo za vrijeme Kraljevine Jugoslavije, jest da je njegov pokret zapravo komunistički, odnosno boljševički. Za to su ga optuživali primarno srpski politički krugovi, što je dijelom i logično za očekivati s njihove strane, s obzirom da je on u tom periodu

bio snažno usmjeren protiv njih, te su se nadali da će njegov pokret kompromitirati opisujući ga boljševičkim.⁷ Međutim, Radić ubrzo ostvaruje jačanje HPSS-a držeći se svoje zamisli o direktnom komuniciranju sa seljaštvom. U skladu s time, počinje osnivati brojne lokalne podružnice HPSS-a putem kojih prima seljaštvo u redove stranke i čini ih politički obrazovanijima i aktivnijima. Tim se putem broj članova stranke povećava, a njena popularnost se širi kako seljaštvo uviđa da im Radić stvarno daje priliku da se politički ostvare, te da nije kao druge stranke koje na selo dolaze samo pokupiti glasove prije izbora (Biondich, 2000: 84, 86).

Na taj način Radić već u prvim godinama aktivnosti HPSS-a stvara podlogu preko koje će stranka u 1920- tima postati masovni pokret koji će uključivati sve slojeve hrvatskog društva. No, privlačnost Radićevog pokreta leži i u tome da seljaštvo vrlo brzo shvaća kako im on nudi način da se nametnu kao aktivan i važan dio političke scene u Hrvatskoj, kao i u njegovom programu koji se zalaže za popravak njihovog društvenog i ekonomskog statusa na način koji im je bio prihvatljiv i razumljiv (Biondich, 2000: 90). Prema Marku Biondichu, Radić je uspio stvoriti masovni pokret budući su njegove ideje bile daleko bliže seljacima od marksističkih utopija ili pojedinih drugih ideologija koje su bile popularne u ono vrijeme. Zagovarale su napredak, ali ne na način da se selo izgubi u gradu i njegovim vrijednostima, već uz prostor za oboje, što je bio slučaj i u odnosu manjih i većih nacija, koje bi mogle koegzistirati. Također, Radićeve ideje nisu zahtijevale nasilne revolucije, kao ni ratove i sukobe, budući da je Radić bio vrlo svjestan da je to najopasnije upravo za seljaštvo koje najviše gine u njima (Connelly, 2020: 362,363). Pridobivši ih na svoje liberalne ideje koje su više bile lijevo orijentirane, Radić je spriječio prodor i desnih, odnosno nacionalističkih načela, kao i socijalističkih koje su obilježile Europu u 20. stoljeću (Connelly, 2020: 375). To je bilo značajno u kontekstu Hrvatske jer su zahvaljujući njemu, marksistička ideologije, ali i ideologija Ustaškog pokreta puno teže dobivale legitimitet u narodu.

5. Politika nakon 1918.

Za vrijeme posljednjih mjeseci Prvog svjetskog rata, Radić se i dalje nadao da će njegova ideja o federalnom savezu na teritoriju Austro-ugarske biti provediva. Međutim, razvojem događaja na bojišnici i prodorom Wilsonove i Lenjinove ideje o samoodređenju naroda Radićeva ideja o preustroju Habsburške monarhije gubi na snazi (Biondich, 2000: 133, 134). On se tada ne slaže s

⁷ Značajno je da je u ranijem periodu svog političkog djelovanja i sam Radić negativno govorio o revolucionarima i tvrdio da su „devet desetina revolucionara... sami Židovi“ (Meštrović, 1993: 167, 168, Goldstein, 1996: 211).

dominantnom idejom jugoslavenstva koja je bila zagovarana od gotovo svih ostalih političkih aktera, ali primarni razlog odbijanja nije animozitet prema Srbima, već izgled ujedinjenja gdje Srbija nameće monarhiju i centralizam drugim južnoslavenskim narodima, te tako zapravo dovodi Hrvatsku u sličnu situaciju u kojoj je bila do tada. Radić svojim protivnicima 1918. godine naglašava da je hrvatsko seljaštvo konačno emancipirano u ratu, te da ga nikada neće pridobiti za ideju srpskog centralizma i monarhije, jer da seljaštvo želi republiku (Biondich, 2000: 134, 138, Meštrović, 1993: 100).

Tako Radić dolazi u sukob s Narodnim Vijećem, koje u onom trenutku preuzima vlast na teritoriju Hrvatske i proglašava prestanak odnosa sa Austro-ugarskom. Smatrao je kako Nacionalno Vijeće nije osiguralo mehanizme kojima bi se zaštitili od kasnije eventualne zlouporabe vlasti od strane srpske monarhije te zagovara zajednicu temeljenu na republikanizmu sličnom onom kakvog ima SAD, što će ostati glavna točka njegovog političkog djelovanja sve do 1924. godine. On je dakle smatrao kako je šira zajednica slavenskih naroda prijeko potrebna, ali da ista mora sačuvati hrvatsko državno pravo i autonomiju (Biondich, 2000: 139, 140, Meštrović, 1993: 100, 102). Tu ponovno možemo vidjeti sličnu društvenu podjelu, u sredini koje se ponovno nalazi Radić. On smatra kako srednji slojevi i *gospoda* ne zastupaju interese naroda, odnosno seljaštva, koje pak u propasti Monarhije vidi svoj prostor za oslobođenje od vlasti gospode i vlastiti ulazak u politiku gdje bi reprezentirali sami sebe. No, valja napomenuti da je Radić tada poprilično usamljen u takvom mišljenju. Osim što je većina ostalih hrvatskih stranaka i političara zagovarala ujedinjenje, ogroman pritisak za bezuvjetno ujedinjenje sa Srbijom dolazio je i iz Dalmacije i hrvatskog primorja zbog straha od talijanske okupacije. To je kulminiralo nakon Radićeva govora u Narodnom vijeću, krajem studenog 1918., kada je iznio svoje stavove i upozorenja i zbog toga „jedva glavu iznio“ (Meštrović, 1993: 102). Možda i najznačajniji dio njegova govora odnosio se na predstavnike u Narodnom Vijeću, za koje je tvrdio kako su izabrani od naroda na temelju zalaganja za republikanizam kojem se sada protive:

„... vi držite da ste ne samo u narodu, nego da baš vi i zastupate narod. Ja sam vam dokazao da to niste. Sav je hrvatski narod za republikansku slobodu i za čovječansku pravicu; vi ste za staro bankrotirano nasilje i za gospodsku sebičnost i otimačinu. Vi, dakle, niste više ni u narodu, a kamoli da bi vi govorili u ime naroda. I zato iz ove vaše osnove neće biti ništa... Vi ćete otići u Beograd. Vi ćete bez hrvatskoga naroda i protiv

njegove volje proglasiti jedinstvenu (centralističku) državu i bez ikakvoga straha i srama vi ćete vladati na temelju starih austrijskih i mađarskih nevaljanih i nepravednih zakona i pomoću starih, pokornih i pokvarenih činovnika. A možda ćete vladati bez ikakvih zakona, samo silom i samovoljom” (Hrvatski Sabor, 1918).

Ipak, možemo zaključiti kako je Radić u tom trenutku svjestan da kakva god nova jugoslavenska država bude, pravo glasa će se širiti, a dok god seljaštvo čini veliku većinu stanovništva u Hrvatskoj (a i okolnim zemljama), on shvaća kolika je potencijalna snaga njegovog pokreta, što će se samo kroz nekoliko godina pokazati točnim. Ovdje bi bilo zanimljivo dodati kako je Radić prema Biondichu smatrao kako „on nije vođa seljaka, već jednostavno sluša njihove želje i uspio je pogoditi koje su njihove misli te sebe vidi kao provoditelja volje naroda“ (Biondich, 2000: 147). Tako Radićev HPSS u periodu iza 1918. godine polako postaje praktički jedina značajna politička stranka u Hrvatskoj. Osim što je točno predvidio kako će ubrzan proces ujedinjenja sa Srbijom dovesti do centralizma s beogradskog dvora, kao i koje će biti želje seljaštva u Hrvatskoj, Radić se s pravom oslanjao na prošireno pravo glasa koje je nova država uistinu imala. To mu je omogućilo da, s vremenom, ima potporu oko 80 posto hrvatskih glasača, kao i da do 1923. godine bude druga najveća stranka na prostoru cijele Kraljevine Jugoslavije (Biondich, 2000: 150). U njegovoj povezanosti sa seljaštvom veliku je ulogu imala je, uz ideologiju stranke, i njegova osobnost. Ali, treba dodati i da je stranačka infrastruktura HPSS-a koju je prije 1918. godine razgranao po selima banske Hrvatske uvelike mu pomagala u 'čitanju misli' seljaka, budući da je kroz stranačke organizacije mogao biti dobro upućen u aktualnu situaciju na selu, te po njoj vrlo lako modelirati svoj politiku da „odgovara psihi hrvatskoga puka“ (Meštrović, 1993: 123).

5.1. Ustav Neutralne Seljačke Republike Hrvatske

Dok je popularnost HPSS-u rasla na teritoriju Hrvatske, Radić je i dalje bio u sukobu s vlastima nove države čijem se centralističkom uređenju protivio. To je najbolje pokazivao apstinirajući od sudjelovanja u radu skupštine Kraljevine SHS u Beogradu, čime je režim htio lišiti legitimacije. Time se nadao i paralizirati djelovanje Skupštine i uvesti režim u legitimacijsku krizu već u ranoj fazi njegova postojanja. Kako bi naglasio protivljenje režimu, mijenja ime stranke u Hrvatsku republikansku seljačku stranku kako bi naglasio republikanizam kao osnovno načelo njenog političkog djelovanja (Biondich, 2000: 173, 175, Matković, 2000: 267). Zanimljivo je kako Radić

koristi samo ime svoje stranke kao političko oruđe. Možemo se prisjetiti kako je istu stvar napravio u početku postojanja HSS-a, kada je dodao riječ pučka u njeno ime kako bi naglasio ondašnji glavni princip djelovanja koji je bio borba za okupljanje puka, odnosno seljaštva, oko svoje političke platforme.

Tokom ranih 1920-tih, Radić ne samo što pokušava onemogućiti zakonodavno djelovanje beogradskog parlamenta tako da ne šalje izaslanike HRSS-a da sudjeluju u njegovom radu, već i stvara dokument nazvan Ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske kao simbol i programsku platformu prosvjednog djelovanja protiv monarhističkog režima. I samim načinom donošenja Ustava Radić potvrđuje svoju povezanost sa selom i kvalitetnu stranačku organiziranost, budući da su kopije Ustava poslane članovima na razmatranje prije nego je Ustav usvojen kao službeni programski dokument na stranačkim tijelima (Biondich, 2000: 175, 176, Matković, 2000: 271).

Ustav Neutralne seljačke republike Hrvatske bio je relativno sličan njegovom ranijem nacrtu Podunavskog Saveza. Isto kao i prijašnji dokument, Ustav je bio baziran na načelima decentralizacije i približavanja vlasti narodu što više moguće. Također je stavljao u prvi plan načelo nacionalnog samoodređenja, čime bi Hrvatskoj na tom teritoriju garantirao autonomnost. Ovaj ustav pokazao je i značajnu razinu progresivnosti i liberalizma garantirajući brojna prava pojedincima. U to su ulazile brojne građanske slobode, ali i zabrana smrtne kazne, potpuna sloboda okupljanja i govora, kao i davanje prava glasa ženskom dijelu populacije (Biondich, 2000: 176). Ono što je u sklopu ovog dokumenta najznačajnije, pogotovo iz aspekta promatranja istog sa populističke strane, uloga je koju je Radić dodijelio plebiscitu, odnosno direktnoj volji naroda. Ne samo kako on smatra da na proglašenje Ustava ima pravo temeljem potpore koju je na izborima dobio od hrvatskih glasača, već Radić još uređuje potencijalne ekspanzije teritorija Neutralne Seljačke Republike Hrvatske koje bi se odvijale isključivo preko plebiscita (s obzirom da nije zamislio stajaću vojsku, mirna ekspanzija je i jedini način na koji je to uopće moguće). Dakle, dijelom Radićeva ustava bila je i stavka po kojoj su se okolne teritorijalne jedinice, primarno Dalmacija, Bosna i Hercegovina, pa čak i Slovenija mogle pridružiti Neutralnoj Seljačkoj Republici Hrvatskoj, koju Radić početno zamišlja na teritoriju Banske Hrvatske gdje je imao neupitnu većinsku potporu glasača, ukoliko bi njihovo stanovništvo tu želju potvrdilo plebiscitom (Biondich, 2000: 176, Cipek, 2001: 144, 145). Važno je napomenuti kako Radić Ustavom garantira i zaštitu sloboda pojedinca prema idejama liberalizma, opće i jednako pravo glasa za sve,

uključujući i ženske glasače, kao i brojne reforme (npr. nacionalizacija šuma) koje bi potaknule socijalno i ekonomsko uzdizanje seljaštva (Cipek, 2001: 147 – 153). Ovime možemo primijetiti ne samo da se Radić odupirao beogradskom centralističkom režimu, već i da nastavlja koristiti iste metode otpora i privlačenju nehrvatskih seljaka svojoj platformi. Lako je pretpostaviti kako prosječni seljak Kraljevine Jugoslavije vrlo lako može shvatiti što mu to točno Radić nudi svojim programom/ustavom, te je razumljivo zašto bi ga takva politika vrlo brzo privukla. Također treba ponovno istaknuti kako državno uređenje koje zamišlja Radić ponovno oduzima moć političkim elitama preko decentralizacije i snage koju daje plebiscitima, čime on ponovno pokazuje svoje nepovjerenje prema njima, kao i vjeru kako svaki sukob Hrvata i Srba potječe s vertikalne razine, odnosno da nastaje među elitama.

5.2. Nastanak masovnog pokreta

Preko uspješnog programa koji HRSS i dalje vodi te zbog brutalnog otpora režima njegovoj politici, Radićev politički uspjeh kontinuirano raste. Na izborima 1923. godine, Radić osvaja gotovo pola milijuna glasova i, kao što je ranije spomenuto, postaje druga stranka po snazi u Kraljevini SHS. No, ovdje nisu bitni samo postotci s izbora, već i njihov dublji kontekst. Zbog spoja nacionalnih i socijalnih tema, koje u toj mjeri nije prakticirala niti jedna tadašnja hrvatska politička stranka, Radićev HRSS postaje nacionalni pokret te vrši proces nacionalne integracije svih slojeva hrvatskog društva (Biondich, 2000: 188,189). Dok je samo nekoliko godina ranije njegova stranka sačinjavala gotovo isključivo seljake, od 70 izabраниh zastupnika na ovim izborima samo je polovica (52%) pripadala tom staležu, dok značajan broj ostalih dolazi iz slojeva građanstva, pa čak i dijela inteligencije (27%). Na temelju toga, Radić i ostatak HRSS-a sebe vide kao tijelo političke vlasti u Hrvatskoj, odnosno nasljednicima Sabora, iako se ne usuđuju to javno isticati budući vjeruju da bi dovelo do oružanog sukoba s beogradskim režimom, što bi se protivilo njihovom ustrajanju na pacifizmu. Dakle, njegove ideje prodiru i u gradove i počinju se poistovjećivati sa svim slojevima u Hrvatskoj, odnosno sa hrvatskim interesima općenito. Kako bi dodatno probudio opozicijske interese, Radić postaje sve kritičniji prema beogradskoj vlasti, opisujući je kao korumpiranu i nelegitimnu na teritoriju Hrvatske (Biondich, 2000: 188 - 191).

U slijedećem periodu, Radić i HRSS su se primorani suočiti sa prvim većim političkim neuspjesima. Prvo razočaranje za njihove glasače dolazi 1923./1924. godine, kada Radić ipak odlazi u Beograd, iako im je godinama obećavao da pod ovakvim uvjetima o tome ni ne razmišlja.

Međutim, Biondich piše da su članovi stranke po selima doista bili razočarani njegovom odlukom i da se njihova vjera u ostvarenje republike smanjila, ali da i dalje podržavaju Radića i zadržavaju stranačku disciplinu (Biondich, 2000: 195, 196). Na taj potez Radića je natjerala neučinkovitost dotadašnje politike direktne konfrontacije sa režimom, te nada da će na izborima na koje je izašao u koaliciji sa najjačom slovenskom strankom i strankom muslimana u Jugoslaviji (SLS i JMO) osvojiti većinu u parlamentu. No, unatoč najboljem rezultatu do tada, Radićeva koalicija ostaje blago ispod većine, koju ipak osvajaju Radikali i Demokrati. Ostaje pitanje kako bi ti izbori prošli da beogradska vlast, predvođena Kraljem Aleksandrom, nije iskoristila sve moguće metode da oslabi uspjeh HRSS-a na tim izborima. Već sljedeće 1925-te godine Radić i ostatak stranačkog dospijevaju u zatvor ili u kućni pritvor zbog optužbe o navodnom komunističkog djelovanja stranke zbog uključivanja stranke u *Seljačku internacionalu*⁸. (Biondich, 2000: 199 – 202, Matijević, 2000: 262). Zbog pritiska na stranku, Radić nakon izbora 1925. godine, Radić odustaje od dotadašnje politike i iskazuje spremnost na surađivanje s vlasti, nakon čega biva pušten iz zatvora. Osim odustajanja od ideje hrvatske autonomije, Radić priznaje legalnost Vidovdanskog ustava i dinastije Karađorđevića, ali i službeno odustaje od republikanizma. Vladu tako osniva koalicija Radikala i HSS-a (ponovno se mijenja ime stranke, odnosno izbacuje se republikanstvo iz simbola stranke). Razlog političkom zaokretu je bio što su odlaskom u Moskvu njegovi protivnici dobili konkretan argument o flertovanju s boljševizmom, ali i konkretnom radu protiv državnog poretka. Možemo pretpostaviti kako Radić mora birati između dva zla za svoj pokret – suradnje sa državnim vrhom ili vjerojatnim potpunim odlaskom u ilegalu – od čega se on ipak nada poći manje revolucionarnim putem (Biondich, 2000: 203, Matijević, 2000: 262, 263).

5.3. Radić kao dio vladajuće koalicije

Radić 1925. godine, nakon ulaska u vladajuću koaliciju sa NRS-om i Pašićem, preuzima poziciju ministra prosvjete. Već u ranijim fazama njegovog djelovanja možemo primijetiti važnost koju je Radić pridavao obrazovanju u izgradnji kako nacionalnog identiteta, tako i socijalnog prosperiteta

⁸ Tokom putovanja u Moskvu 1924., Radić priključuje svoju stranku Kominterni. Prije toga je putovao po zapadu Europe, gdje nije pronašao značajne političare koji bi pomogli popraviti položaj HSS-a. Stoga se okreće Sovjetima, koji žele destabilizirati jugoslavensku državu kako bi proširili svoj utjecaj na njenom teritoriju. To je, jasno, srpski državni vrh shvatio kao nepobitan dokaz da je Radić boljševik, te je, uz suglasnost kralja Aleksandra, napisana tzv. Obznana, po kojoj se prema Zakonu o zaštiti države zabranjivao komunizam. Obznanom je svaka daljnja aktivnost HSS-a bila zabranjena, a njeni značajniji članovi su ubrzo uhićeni (Biondich, 2000: 200, Kolar-Dimitrijević, 172: 7,8).

puka (Cipek, 2001: 41), tako da možemo zaključiti kako je ta odluka, s obzirom da HSS nije mogao dobiti ona najvažnija ministarstva, Radiću podjednako bitna. Radić uviđa potrebu da obrazovanje približi selu i da otvara čitaonice i druge slične ustanove po selima kako bi potaknuo. Uz to, ono obrazovanja što je bilo institucionalizirano preko JAZU-a i ostalih fakulteta smatra da je bila vrsta obrazovanja potrebnog *gospodi*, tako da je za očekivati kako bi njegovo djelovanje na poziciji ministra obrazovanja bilo usmjereno ka reformi obrazovnog sustava da ono uključuje više praktičnog znanja korisnog seljacima (Boban, 1998: 131, Jagić, 2021: 66). Radićev stav prema reformi školstva, prema kojoj bi povećao broj škola, depolitizirao i sekularizirao nastavu, kao i pokrenuo programe opismenjavanja stanovništva često je od strane srpskih Radikala kritiziran kao dijelom njegove demagogije, odnosno populizma. Taj stav je pojačan time da Radić zapravo nije potpuno proveo značajnije reforme, ponajviše zato jer je poziciju ministra prosvjete obnašao manje od 6 mjeseci (Jagić, 2021: 63 – 66). Što se tiče ostalog djelovanja Radića kao člana vladajuće koalicije, ono je bilo obilježeno obećanjima o reformi sustava na način da se pruže jednaki uvjeti svim dijelovima države. Tu je najviše naglašavao poreznu jednakost i ojačavanje lokalnih samouprava, u čemu ponovno vidimo guranje u prvi plan problema koji su najzvučniji i s kojima je javnost dobro upoznata. Radić je također djelovao kao borac protiv korupcije u vladi, s obzirom da su radikali ponovno u tom periodu imali problema s aferama, u koje su ovaj put uključeni sin predsjednika Radikalne stranke i predsjednika vlade Nikole Pašića i nekoliko njegovih ministara, a zbog kojih je ovaj put Pašić podnio ostavku, čime je i završeno njegovo djelovanje u politici s obzirom da 1926. godine i umire. S novom vladom, predvođenom Pašićevim nasljednikom na čelu stranke Nikolom Uzunovićem, Radić najavljuje nastavak politike reformi, iako je u podjednako lošim odnosima Radikalima budući ga brojni članovi vladajuće stranke krive da je razapeo Pašića tokom skandala. Iako je Radić priznao Vidovdanski ustav, ulaskom u vladu de facto je pokušao provoditi politike mijenjanja istoga. Međutim, Pašić i Radikali unatoč svim Radićevim naporima uspijevaju sačuvati ustav potpuno netaknutim (Biondich, 2000: 218, 219, Janjatović, 1996: 234). Sve u svemu, nije teško zaključiti da je Radić u vladu ušao preko volje i jer je smatrao kako nema drugog izbora te da je tim potezom zapravo pokušao primijeniti taktiku potkopavanja vlasti iznutra. Drugim riječima, iako je bio dio vlasti, i dalje je uvelike djelovao kao oporba, i to relativno uspješno.

Druga situacija s kojom se Radić paralelno morao suočavati je kako sačuvati podršku glasača. Njegova stranka je zadnjih nekoliko desetljeća provela kao opozicijska stranka čiji se program

bazirao na borbi protiv korumpirane *gospode*, a sada je s istim tim ljudima ušao u vladu. Radić, međutim, tvrdi kako to ne čini ni zbog gospode ni zbog Pašića, već kako bi poštovao volju naroda i reprezentirao njihove interese na najbolji moguć način (Biondich, 2000: 208, 209). Ti argumenti ipak uvjeravaju malo koga, a Radić je meta kritika sa svih strana političkog spektra. Stranački i koalicijski kolege ga optužuju da ne uvažava ničije savjete i mišljenje te da je najviše sam kriv za godine političkog neuspjeha. Time su pogotovo nezadovoljni još nekoliko godina ranije unutar *Hrvatskog bloka* koji je HRSS činio sa Frankovcima i Hrvatskom zajednicom⁹, koji tvrde kako Radić potpuno svojevrijem vodi koaliciju i njene sastanke na kojima se određuju programi, kao i da od ostale dvije stranke zahtijeva da se pridruže njegovoj. Radić se pak brani tako da se vraća starim načinima komuniciranja i društvene podjele. Tvrdi kako su isti oni koji ga sada napadaju da nije uspio izboriti autonomiju Hrvatske ona *gospoda* koja je 1918. godine, suprotno njegovom savjetu, žurila u neprovjereni savez sa Srbima koji je do ove situacije i doveo. Tu primarno misli na manje stranke srednjih i viših slojeva društva koje su se HSS-u pridružile dok je bio na vrhu popularnosti, a sada ga opet napadaju. Njegova retorika je ponovno usmjerena na koncept korumpirane elite koja je cijelo vrijeme radila samo za vlastite interese i pritom iskorištavala seljaštvo (Biondich, 2000: 211-214, Matković, 2000: 269 - 273).

Tako na sljedeće izbore, početkom 1927. godine, HSS izlazi ponovno kao isključivo seljačka stranka. Netom prije izbora prekinuta je i suradnja sa NRS-om, budući da je tijekom predizborne kampanje ponovno dolazilo do zabranjivanja opozicijskih skupova i policijskog nasilja nad protivnicima režima. Ono što je bilo značajno u tom periodu jest da je Radić ozbiljno razmatrao preimenovanje stranke u Narodnu seljačku stranku (NSS), kako bi se udružio sa seljačkim i narodnim pokretima i iz drugih zemalja Kraljevine SHS. Radićeva ideja vjerojatno je bila okupljanje cjelokupnog seljačkog staleža oko svog pokreta, čime bi dodatno zaprijetio državnom vrhu, budući se moglo očekivati da bi svojom ideologijom i retorikom okrenuo i velik broj srpskog seljaštva protiv režima. Iako je HSS ponovno dobro prošao na izborima, ponovno nema većinu, a Radića iz stranačke organizacije upozoravaju da ne može biti zadovoljan sa činjenicom da između 30 i 40 posto glasača koji su do tada podržavali HSS ne izlaze na izbore. Tome je uvelike

⁹ Hrvatska zajednica, čiji su najistaknutiji članovi bili Mate Drinković i Ivan Lorković, bila je dijelom Hrvatskog bloka koji se zalagao za neovisniji položaj Hrvatske unutar jugoslavenske države. Unutar Hrvatskog bloka bili su praktički kompletno vođeni Radićem koji je donosio odluke, a HZ i pravaši su mu služili samo kao stranke preko kojih bi se približio gradovima. Stranka prestaje postojati oko izbora 1923. kada ih Radić odbacuje od sebe i optužuje da su gospodska stranka (Matković, 2000: 269 – 273).

pridonijelo i Radićevo zapuštanje lokalnih ogranaka i ostalih tijela stranke u periodu dok je bio dijelom vladajuće koalicije, za što Biondich smatra kako je samo dijelom populističke prirode Radićeve stranke. Međutim, njegova osobna karizma, šarm i način na koji je znao komunicirati sa svojim glasačima učinili su da nikada ne izgubi značajnu količinu podrške na selu (Biondich, 2000: 222 – 228).

5.4. Politika kasnih 1920-tih godine

U kompleksnim političkim previranjima drugog dijela 1920-tih godine, Radić dobiva neočekivanog saveznika u Svetozaru Pribičeviću i njegovoj Samostalnoj demokratskoj stranci, koja okuplja najveći dio hrvatskih Srba. Pribičević, kao veliki pobornik jugoslavenskog unitarizma, protivio se ideološkim postavkama svih ostalih većih stranaka, smatrajući kako svaka od njih zastupa neku vrstu nacionalnosti unutar države. Nakon izlaska HSS-a iz vlasti, Pribičević i Radić predvode opoziciju, koja do tada nije imala nikakvog doticaja. Kako su na vlasti dvije najizraženije velikosrpske hegemonске stranke, Radikali i Demokrati, njih dvojica shvaćaju da imaju zajedničkog neprijatelja u vlasti koja pokušava državu centralizirati i nametnuti srpske interese. Nakon dogovora o suradnji, program njihove koalicije, nazvane Seljačko-demokratska koalicija, uglavnom je usmjeren na reformu uprave, borbu protiv korupcije, ali i decentralizaciju i demokratizaciju unutar države. Iako i dalje ne uspijevaju skupiti većinu u parlamentu, SDK uspješno opstruira vladajuću koaliciju koja poseže za sve nasilnijim metodama osiguravanja reda unutar države (Matković, 1971: 17-21). Dok tenzije rastu s obje strane, Radić sve češće daje nagovijestiti kako unatoč desetljećima izrazitog pacifizma, ostaje bez mirnih opcija te kako je sukob unutar Kraljevine Jugoslavije sve vjerojatniji. Uz to, pojavila su se špekuliranja unutar visokih političkih krugova o tome kako će Radić i službeno proglasiti hrvatsku autonomiju, pošto ga na teritoriju Hrvatske sada podržava i dobar dio srpskog stanovništva (Meštrović, 1993: 186, 187). S obzirom na uvijete unutar same države i tenzije koje su bile na najvišoj razini, vjerujem da i ove ideje donekle možemo smatrati populističkom. Radić je vjerojatno shvaćao kako se ratobornost nižih slojeva, prvenstveno u Hrvatskoj, probudila nakon svih nasilnih činova režima da se održi na vlasti i da ako ju uklopi u svoju platformu može ponovno oko sebe okupiti ogromnu količinu sljedbenika i vjernih glasača. Situacija dodatno eskalira dvadesetog lipnja 1928. godine, kada je tijekom prepirke za vrijeme sjednice parlamenta crnogorski član NRS-a, Puniša Račić, vadi pištolj i puca na HSS-ovu klupu. Pri tome odmah ubija Pavla Radića i Đuru Basaričeka, dok ranjava Stjepana Radića (Meštrović, 1993: 173).

Napad na Radića u Hrvatskoj je viđen kao napad na sve Hrvate, pogotovo nakon što Radić umire nekoliko tjedana nakon. Njegov sprovod je bio ogromna politička manifestacija koja okuplja oko 300 tisuća ljudi, dok kroz Hrvatsku nasilni sukobi s policijom postaju sve češći (Biondich, 2000: 241, 243). Djelomičan razlog dodatnom eskaliranju situacije nakon atentata bilo je i djelovanje Radića u tjednima između ranjavanja i smrti. Osim što je tvrdio kako je atentat organiziran od državnog vrha, potpuno odustaje i od ideje pacifizma, smatrajući da je to jedini način da se odupre režimu koji aktivno radi protiv Hrvata. Generalna politika SDK u tom periodu se značajno mijenja i postaje radikalnija, vraćajući se na neke od zahtijeva koje je Radić imao u ranim 1920-im godinama. SDK se povlači iz rada parlamenta te počinje s akcijom okupljanja seljaštva u borbi za „osnivanje novog državnog poretka“ (Biondich, 2000: 240, 241). Sveukupni dojam je definitivno bio da je Radićevo djelovanje, pogotovo mijenjanje planova i programa unutar Kraljevine Jugoslavije, bio samo njegov pokušaj da se što duže izmiče „metku koji mu je bio pripremljen još od njegova stava u Narodnom vijeću“ (Meštrović, 1993: 174). Radićeva smrt tako ima ogromne posljedice na politički sustav u Kraljevini Jugoslaviji. Hrvatska politička scena postaje potpuno ujedinjena, jer se HSS-u pridružuje većina ostalih stranaka i političara, primarno iz Hrvatske, ali i šire. S druge strane, kako tenzije postaju sve veće a opozicija sve jača, kralj Aleksandar početkom 1929. uvodi tzv. 'šestosiječanjsku diktaturu', čime vođenje parlamenta prepušta Generalu Živkoviću te konačno dokida demokraciju u državi, dok Radić postaje mučenik hrvatskog naroda (Biondich, 2000: 243, 244).

6. Zaključak: sumarna analiza Radićevog populizma

Sada kada je Radićevo političko djelovanje predstavljeno, s naglascima na dijelove koji nam najviše mogu pomoći u ovoj analizi, možemo prvo donijeti zaključak je li Radić uopće bio populist. Definicija populizma koju pratimo od početka ovog rada uključuje da je političar populist ako se poziva na narod i predstavlja ga u pozitivnom svijetlu, a istovremeno ima izražen antielitizam, odnosno kritizira političke elite da upropaštavaju isti taj narod. Radić se na kompletni hrvatski narod poziva samo u jednoj fazi svog političkog djelovanja, onoj tijekom ranih 1920-tih. Ostatak svog djelovanja, Radić je posvetio seljaštvu i borbi za njegove interese, smatrajući kako je taj sloj društva potpuno zanemaren od svih dominantnih političkih aktera u zemlji. No, već sam detaljno analizirao Radićevo viđenje seljaštva kao naroda, tako da smatram da se dio definicije populizma o pozivanju na narod kod Radića može primijeniti i na seljaštvo. S druge strane, element antielitizma je također vrlo prisutan kod Radića, iako mijenja svoje viđenje elita na koje se

usmjerava. Do raspada Monarhije, to je uglavnom bila mađarska vlast, dok je u Kraljevini Jugoslaviji to bila srpska. Međutim, u svome antielitizmu Radić ide i puno šire, konstantno suprotstavljajući seljaštvo svim ostalim slojevima društva za koje tvrdi kako seljake ne vide kao jednako vrijedne ljude te ne smatraju da ih je potrebno uključivati u politički život Hrvatske. Iz toga izlazi kako Stjepan Radić definitivno jest bio populist. Toj tezi pridonosi i njegov stav o sredstvima izravne demokracije, odnosno smatranju kako su te metode kvalitetnije od predstavničke demokracije koja ostavlja prostora političkim elitama za korupciju i loše vodstvo. Više puta sam kroz njegovo političko djelovanje isticao njegova zagovaranja referenduma i sakupljanja peticija o raznoraznim problemima i političkim odlukama.

Što se tiče njegova svrstavanja na populistički spektar, prvo ćemo ustvrditi pripada li njegov populizam lijevom, desnom ili centrističkom. Radićev populizam je bez sumnje bio izrazito vertikalna, s obzirom da je njegova glavna karakteristika to da se zalaže za niže slojeve društva protiv viših. Također, u toj vertikalnoj podjeli Radić je bio vrlo inkluzivan u svom viđenju seljaštva, konstantno naglašavajući potrebu za jedinstvo s ostalim jugoslavenskim narodima, posebice sa Srbima. Dakle, iako bi se površnim pregledom moglo reći da je Radić bio u određenim periodima protusrpski nastrojen, to zasigurno nije istina. Jedini dio srpskog naroda prema kojima Radić nije bio prijateljski nastrojen je bio vladajući sloj te zemlje, tako da ta podjela, iako se čini da je horizontalna, je zapravo vertikalna. Isto je i s njegovim antisemitizmom, koji bi se inače smatrao klasičnim primjerom desnog populizma koji 'opasne druge' često nalazi u pripadnicima drugih vjeroispovijesti. Međutim, kako sam pokazao, Radić nikada nije govorio protiv židovskih zajednica u Hrvatskoj, niti se zalagao da oteža život prosječnom Židovu na ovim prostorima. Jedini kontekst u kojima je on negativno o njima govorio je ponovno kao korumpiranim i bogatim elitama koje su svoj novac zaradile na teret siromašnog seljaštva, te je smatrao da su oni često ti koji korumpiraju političku elitu. Dakle, podjela je opet vertikalna. Radića stoga sigurno možemo prepoznati kao lijevog populista. Nije vukao ni one poveznice sa Crkvom, koje bi ga eventualno dovele u propitkivanje sekularizma i potreba za kvalitetnim obrazovanjem. Čak štoviše, ono je bilo vrlo važan dio njegove platforme jer je on prije svega seljake htio obrazovati i prosvijetliti.

Još jedna podjela u koju bi ga bilo korisno svrstati je ona o populistima i njihovom djelovanju nakon što dođu na vlast. Tu je stvar opet vrlo jasna. Jedini period za koji možemo reći da je Radić bio dijelom vlasti je onaj u kojem je bio članom NRS-HSS vladajuće koalicije sredinom 1920- tih

godina. Taj je period Radić proveo pozivajući članove NRS-a na pregovore o reformama te je često držao govore na kojima ih je uvelike kritizirao. U tim je godinama, iako djelomično prisilno, došlo i do velikog zaokreta u njegovoj politici, kada je iz zatvora pristao prihvatiti Karađorđevića i Vidovdanski ustav, ali i odustati od republikanizma. Dakle, zasigurno ne možemo reći da je Radić održao predizborna obećanja i isti kurs svoje politike, kao što ne možemo reći niti da se priklonio onima koje je ranije kritizirao i preuzeo njihov program i planove. Ono što možemo reći je da je Radić kontinuirano djelovao kao oporba unutar vlasti i na taj način pokušao uzdrmati koalicijske partnere, te ga tako svrstavam u populiste koji kada dođu na vlast djeluju kao oporba unutar vladajuće koalicije.

Tvrdeći kako sve druge političke stranke u Hrvatskoj seljaštvo koriste samo kao potencijalne glasače bez da obraćaju pažnju na njihove želje i potrebe te da im se uistinu približe i iz prve ruke se uvjere na koji način ti ljudi žive, Radić je zapravo radio distinkciju između HSS-a i svih ostalih stranaka. Time je Radić pokazao i kako je dualist, a ne pluralist. Iako u više navrata ulazi u koalicije s drugim strankama, dojam je kako je Radić vjerovao da samo HSS uistinu namjerava zastupati narodne, odnosno seljačke interese¹⁰. Ako tome ponovno pridodamo to da je kod Radića poprilično izražen antielitizam, možemo, po podjeli koju sam ranije objasnio, tvrditi kako kod Radića populizam nije samo komunikacijski stil, već prava ideologija, odnosno njega možemo smatrati 'jakim' populistom. Međutim, to zasigurno nije bila jedina ideologija čije elemente možemo prepoznati u njegovom političkom djelovanju. Prvenstveno su tu bile prisutne ideje liberalizma i demokratizma, koje su kod Radića bile jednako važne kao i populistički aspekti ideologije, koji su u ovom radu ipak u prvom planu. Tu su prednjačila njegova zalaganja za opće pravo glasa (i generalno uvođenje prava glasa kod žena), inzistiranje na slobodi pojedinca, jednakost sveukupnog stanovništva pred zakonom, zaštita privatnog vlasništva i ograničena uloga države u svakodnevnom životu pojedinaca, čime se samo još dodatno potvrđuje lijeva orijentacija njegovog populizma.

¹⁰ Način na koji sebe i svoj pokret on jasno odjeljuje od gospode iznio je u onom poznatom govoru pred Narodnim Vijećem, 1918.: „...narod neće više birati takve gospode koja su pogazila sva svoja obećanja i sve svoje programe i koja su mu, bez ikakvoga pitanja, narinula svu staru silu, krivicu i otimačinu. Narod će u sabor birati samo seljake od pluga i motike, a od gospode samo onakve ljude koji su i sada u ovoj najvećoj teškoći pristali uz narodno mišljenje, to jest uz republikansku slobodu i uz socijalnu (čovječansku) pravicu. I ja, koga vi bacate i isključujete iz svoje sredine, komu, dapače, i o glavi radite, ja ću, vidite, biti, ako bog da, kao riba u vodi ne samo među seljaštvom hrvatskim nego i među seljaštvom slovenskim i srpskim.“ (Hrvatski Sabor, 1918).

Personalizaciju politike, iako se u analizi Grbeše i Šalaja (2018) spominje kao jedno od temeljnih obilježja suvremenog populizma, teško je kod Radića analizirati, ponajprije zbog razlike u političkim trendovima od prije stotinu godina. Kako spomenuti dvojac taj pojam definira kao korištenje opuštenijeg tona i ubacivanje članova obitelji u prvi plan, smatram da je to primarno posljedica celebritizacije i društvenih mreža, od kojih prvi pojam stvara potražnju za personalizacijom politike, dok drugi istu uvelike olakšava. U Radićevo vrijeme ni jednoga ni drugoga nije bilo, tako da bi bilo teško pronaći izraženu personalizaciju politike kod bilo kojeg političara sa početka 20. stoljeća, ne samo Radića. Jedini element toga koji ipak vrlo lako možemo pronaći kod Radića je to da su njegovi članovi obitelji bili uvelike uključeni u njegovu karijeru. S bratom Antunom je i osnovao HSS, te mu je on u mlađim danima, kako sam i napomenuo, bio veliki uzor i mentor. Međutim, teško je tu pričati o bilo kakvoj koristi koju je Stjepan Radić htio izvući iz toga što mu je Antun bio brat. S druge strane, Radićeva supruga, Marija, možda se i može smatrati kao neka vrsta političke poruke, pogotovo ako pogledamo Radićev politički program.

Od ostalih metoda koje nisu napomenute kao one kojima se suvremeni populistički često koriste, ali ih vjerojatno možemo smatrati tehnikama privlačenja pažnje glasača, kod Radića se definitivno ističu njegovi odlasci u zatvor. Iako su oni bili češći u njegovim mlađim danima, smatram da se na te slučajeve ne može gledati kao dijelom populističkih metoda, već više kao politički aktivizam. Razlog tome je to što Radić tada još nije imao vlastitu stranku, niti je bio politički akter, te tako nije mogao svjesno sudjelovati u događajima za koje je znao da će biti uhićen kako bi pridobio glasače metodama koje nisu u političkom planu i programu njegove stranke. Za pretpostaviti je da je to činio samo kako bi pozvao na ujedinjenje hrvatsku političku scenu i ujedinio narod protiv opresora. S druge strane, njegove odlaske u zatvor za vrijeme postojanja HSS-a smatram da možemo gledati drugačije, jer je Radić njima vrlo lako mogao skrenuti pažnju na sebe kao zaštitnika ideja o hrvatskoj državi i zaštiti nižih slojeva u Kraljevini Jugoslaviji koji su bili prije svega socijalno potlačeni, te je time pokazivao da je za njih spreman i osobno se žrtvovati, dodajući time na vlastitoj popularnosti.

Ovim radom sam pokazao kako je Stjepan Radić uistinu bio populist, lijeve orijentacije, i to da nije koristio populističke metode samo kao komunikacijsko sredstvo kako bi privukao nešto više glasača, već kako je ono bila njegova ideologija i izuzetno važan dio njegovih političkih ideja. No, iako se danas populizam u suvremenoj politici gleda najčešće u negativnom kontekstu, apsolutno

je ključno naglasiti kako je s obzirom na Radićevo vrijeme, kao i za poruku koju je htio prenijeti, on vrlo vjerojatno bio i jedini način da u tome uspije. Stjepan Radić htio se izboriti za emancipaciju staleža koji je do tada bio gotovo potpuno politički neaktivan i nezainteresiran, a uz to i generalno gledano često neobrazovan, pa čak i nepismen. Korištenjem kompleksnih političkih pojmova i programa, kao i oslanjanjem isključivo na tradicionalno političko djelovanje, teško je uopće zamisliti na koji bi način Radić uspio probuditi seljaštvo koje je nakon toliko stoljeća pod tuđom vlašću na takav položaj već vjerojatno i naviklo. Privremeno od toga odustaje samo kratko, prilikom sudjelovanja u vladi 1925-27 godine, ali i tada je dojam da se trudi ostvariti barem onoliko svojih planova koliko mu politička situacija u kojoj se nalazi dopušta.

Također, naglašavam da sam Radića, koji je bio politički aktivan prije otprilike 130 do 100 godina, svrstavao u suvremene kalupe populizma. Dakle, i sama definicija populizma, kao i većina podjele unutar nje kojima sam se u ovom radu bavio, tiču se suvremenog oblika populizma. Unatoč tome, u većini slučajeva, Radić se savršeno uklapa u sve suvremene kalupe populizma, što me tjera zaključiti kako populizam toga vremena nije pretjerano različit od onog koji se koristi danas. Naravno, kao što napominjem u drugom poglavlju ovog rada, on najviše ovisi o vremenskom i prostornom kontekstu djelovanja.

Iako u ovom radu Stjepana Radića svrstavam u političare koji se populizmom koriste kao ideologijom, tvrdeći da je on kod njega izuzetno prisutan, to ne znači da je Radić bio isključivo populist. Kroz čitavo njegovo političko djelovanje primjećuju se vrlo snažne indikacije demokratizma i liberalizma, koji su možda čak i važniji za njegovo djelovanje od populizma. No, bili oni važniji ili ne, činjenica je da su te dvije ideologije bile neodvojive od Radićevog populizma, te na neki način možemo reći kako je kod njega populizam bio sredstvo prenošenja tih ideja seljaštvu kojem bi one u svom izvornom obliku bile suviše kompleksne da bi ih ono kvalitetno prepoznalo i podržalo. Populizam je, dakle, samo dio njegovog političkog djelovanja, te su demokratsko-liberalne ideje s razlogom i potpuno zasluženo tokom svih desetljeća proučavanja Radića dobivale najviše pozornosti. Upravo one najbolje prikazuju prave intencije Stjepana Radića i pokazuju njegov istinski trud da se izbori za svoj narod koji vidi kao potlačen. Branjenjem tih ideja, kao i kasnijom pogibijom u pokušaju da ih zaštiti i u potpunosti provede, ali i pokušajima da izbori hrvatsku neovisnost, Radića se s razlogom vidi kao mučenika i kao jednog od najznačajnijih političara hrvatske povijesti.

7. Literatura

- Biondich, Mark (2000) *Stjepan Radić, the Croat Peasant Party, and the Politics of Mass Mobilization, 1904-1928*. Toronto: University of Toronto Press.
- Boban, Branka (1998) *Demokratski nacionalizam Stjepana Radića*. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagreb.
- Bosiljka Janjatović (1996) Stjepan Radić: progoni, suđenja i ubojstvo 1919. – 1928. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 29(1): 217-236.
- Canovan, Margaret (1999) Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies* XLVII: 2-16.
- Cipek, Tihomir (2000) Politički sustav “Podunavskog saveza država i naroda“. Srednjoeuropska ideja Stjepana Radića. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33(1): 231-240.
- Cipek, Tihomir (2001) *Ideja hrvatske države u političkoj misli Stjepana Radića*. Zagreb: Alineja.
- Connelly, John (2020) *From peoples into nations: a history of Eastern Europe*. Princeton. New Jersey: Princeton University Press.
- Ganza-Aras, Tereza (1994) *Liberalizam u Hrvata*. Politička misao 31(3): 5-19.
- Goldstein, Ivo (1996) Stjepan Radić i Židovi. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 29(1): 208-216.
- Grbeša, Mirjana i Šalaj, Berto (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. Zagreb: TIM press.
- Gross, Mirjana (1970) Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. *Časopis za suvremenu povijest* 2(2): 9-72.
- Hobsbawm, Eric J. (1989) *The Age of Empire 1875-1914*. New York: Vintage Books.
- Horvat, Josip (1939) *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*. Zagreb: Globus.

Hrvatski sabor (1918) Govor Stjepana Radića u Saboru 24. studenoga 1918. <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/povijest-saborovanja/znameniti-govori/govor-stjepana-radica-u-saboru-24-studenoga-1918> Pristupljeno 15. srpnja 2015.

Hrvoje Matković (1971) Pojava i etape razvoja Samostalne demokratske stranke (1924-1929). *Časopis za suvremenu povijest* 3(1): 7-24.

Jagić, Suzana (2021) Ministarsko vrijeme Stjepana Radića. *Povijest u nastavi* 32(1): 61-69.

Laclau, Ernesto (1977) *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism, Populism*. London: NLB.

Matijević, Zlatko (2000) Hrvatska pučka stranka i Stjepan Radić (1919.-1928.). *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33(1): 257-266.

Matković, Hrvoje (2000) Stjepan Radić i Hrvatski blok. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 32-33(1): 267-276.

Meštrović, Ivan (1993) Uspomene na političke ljude i događaje. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.

Mira Kolar-Dimitrijević (1972) Put Stjepana Radića u Moskvu i pristup Hrvatske republikanske seljačke stranke u Seljačku internacionalu. *Časopis za suvremenu povijest* 4(3): 7-29.

Pelinka, Antonv (2013) Right-Wing Populism: Concept and Typology. U: Wodak, Ruth, Khosravninik, Majid i Mral, Brigitte (ur) *Right-Wing Populism in Europe: Politics and Discourse* (str. 3–22), London: Bloomsbury Academic.

Rychlik, Jan (2016) Braća Radić i Hrvatska seljačka stranka. *Zbornik Janković* 1(1): 91-99.

Schorske, Carl E. (1981) *Fin-de-siecle Vienna, Politics and culture*. New York: Vintage Books.

Schworer, Jakob (2022) Less Populist in Power? Online Communication of Populist Parties in Coalition Governments. *Government and Opposition* 57(3): 467-489.

Šalaj, Berto (2012) Suvremeni populizam. *Anali Hrvatskog politološkog društva* 9(1): 21-49.

Zakošek, Boris (1987) Teorijske osnove političke doktrine HPSS od 1904. do 1914. *Politička misao* 24(3): 111-131.

Sažetak

Osnovna svrha ovog istraživanja bila je utvrđivanje mogu li se metode kojima je Stjepan Radić glasačima prenosio svoje političke ideje smatrati populističkima, a on sam, kao političar, populistom. Iako je lik i djelo Stjepana Radića dosta dobro obrađeno u literaturi napisanoj od strane raznih autora s ovih prostora, ali i šire, ne postoji ona koja bi se njime pozabavila iz ovog, vrlo važnog, aspekta. Stoga je glavni cilj ovog istraživanja dokazati je li Stjepan Radić uistinu bio populist, ali i svrstati njegove političke akte unutar raznih podjela unutar samog pojma populizma. To je učinjeno tako da se u prvom dijelu rada bavi terminologijom populizma, objašnjavajući sve podjele po kojima će ga se kasnije razvrstavati. Kako bi to bilo moguće, drugi dio rada detaljno analizira Radićevo političko djelovanje od mladosti i studiranja, preko djelovanja unutar Habsburške monarhije, sve do političkih nestabilnosti u Kraljevini SHS u drugom dijelu 1920tih, s naglaskom na događaje u kojima njegov populizam posebno dolazi do izražaja. Analizom svega navedenog nepobitno se zaključuje kako Radić uistinu jest bio populist, kao i da je populizam bio jako važan dio njegove ideologije, uz razne liberalne i demokratske ideje. Time dobivamo novi i drugačiji uvid u jednu od najvažnijih ličnosti hrvatske politike 20. stoljeća, te se potencijalno otvaraju vrata da se Stjepan Radić sagleda i analizira iz posve druge perspektive.

Ključne riječi: Stjepan Radić, populizam, HSS, Habsburška monarhija, Kraljevina SHS, Država SHS, seljaštvo.

Abstract

The main purpose of this analysis was to determine whether the methods used by Stjepan Radić to translate his political ideas to voters, as well as he as a politician, can be considered populist. Even though personal life and career of Stjepan Radić are very well covered in the literature written by authors both from the Balkan and wider regions, there is not a lot of literature dealing with this aspect of it. Therefore, the goal of this paper was to prove whether Stjepan Radić indeed was a populist, as well as to place his political actions within various divisions within the concept of populism. This was done by analyzing the terminology of populism and elaborating on all the divisions Radić was going to be placed into in the first part of the paper. To be able to do so, the second part of the paper analyzes in detail the political acts of Stjepan Radić, from his youth and university days to his actions during the Habsburg rule, all the way

until the political instability within the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes in the second part of the 1920s, while highlighting the events in which his populism was most clearly shown. By analyzing the mentioned, we can state with certainty that Radić indeed was a populist, as well as that populism was an important part of his ideology, as were liberalism and democratism. This allows us to consider Radić, one of the key figures of Croatian politics from the 20th century, in a different light, which could help any future similar analyses to study him from a somewhat different angle.

Key words: Stjepan Radić, populism, Croatian Peasant Party, Habsburg monarchy, Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes, State of Slovenes, Croats, and Serbs, peasantry.